

МЕЂУНАРОДНЕ КРИЗЕ

Миланко Зорић*

У раду су научно објашњени појам и природа међународне кризе, затим узроци и врсте међународних криза и њихове битне карактеристике, као и проблеми управљања кризом.

Међународна криза јесте комплекс разноврсних рушилачких светских процеса и убрзаних промена, конфликтних односа међусобног непријатељства и оштрих мешовитих сукоба између држава, војних савеза и других противничких страна субјеката кризе, претња миру и стабилности и опасност за светски мир и безбедност, а резултат је узрочних дејстава и политичке воље и делатности изазивача и арбитра кризе ради остваривања економске добити, геополитичке превласти и других интереса и циљева. Узроци међународних криза могу да буду економске, политичке/геополитичке, војне, еколошке и друге природе, а делују појединачно и кумулативно. Међународне кризе (економске, политичке, војне, глобална криза савременог светског система) изазивају корените промене и нове проблеме у светском систему и најтеже последице у угроженој/кризној држави или групи држава, укључујући и њихово разбијање и распад и нестанак са историјске позорнице. Могу да се регулишу мирним путем и силом или комбинацијом та два метода.

Кључне речи: *међународне кризе, међународни односи, светски систем и поредак, политика силе, хегемонија и доминација, глобализација, униполарност, мултиполарност, управљање кризом.*

Увод

Међународна криза јесте општа и сведимензионална, развојна и динамична, противречна и, углавном, деструктивна друштвено-историјска појава светског значаја. Она представља комплекс разноврсних про-

* Проф. др Миланко Зорић је пуковник у пензији.

цеса света (стања, квалитети, својства, конфликти, спорови, сукоби, односи, промене, итд.), а резултат је деловања објективних узрока и законитости друштвеног развоја и политичке воље и делатности главних твораца и арбитра кризе ради остваривања сопствених економских, политичких, геополитичких, војностратегијских и других интереса и циљева. Настанак и разбуцтавање међународне кризе подразумева како узрочна дејства, тако и деловање универзалних закона постојања и развоја света, затим закона акције и реакције, закона односа снага и моћи, закона спојених судова, закона синергије, закона гравитације, закона ентропије, закона вероватноће, закона вредности, закона неравномерног развоја светског друштва, закона опадања просечне профитне стопе и других закона развоја људског друштва, потом одговарајућих принципа и бројних случајности у њиховом јединству и повезаности, као и субјективно делање изазивача и арбитра кризе.

Изазивачи (или покретачи, главни творци, актери) међународних криза јесу: владајући кругови неких светских сила, великих и регионалних сила и њихове обавештајне и безбедносне службе и принудни апарати; војни савези, војни блокови или пактови и коалиције и групације држава; неке међународне организације и институције; неке регионалне међународне организације и регионалне економске интеграције; транснационалне корпорације и мегакорпорације и мултинационалне компаније; тајне организације и тајна друштва; сецесионистичке и сепаратистичке снаге у појединим земљама и групама земаља и њихове незаконите војне формације и сепаратистичко-терористичке организације и међународне терористичке организације, у савезу и спрези са одређеним страним државама и другим актерима; неке међународне „невладине“ организације и приватне институције и фондације; разни субверзивни покрети и сл. Главни креатори или творци међународних криза у савременом постбиполарном периоду (после 1989. године) јесу неоимперијалистичке и неоколонијалистичке снаге које настоје да преуреде свет у сопственом интересу, да целом свету наметну своје вредности и начин живота, систем и идеологију и да успоставе глобалну превласт.

Приоритетни интереси и циљеви главних протагониста или изазивача међународних криза могу да буду: **1)** освајање туђих територија и проширивање државног и националног простора анексијом, мирном окупацијом и на друге начине, те ревизија међународних уговора и државних граница; **2)** обуздавање и рушење противника, слабљење и распад неког војног блока, дестабилизација и дезинтеграција појединих држава и стварање на њиховим рушевинама мноштва малих и слабих клијент-држава и протектората и ширење интересних сфера; **3)** претварање појединих малих и средњих земаља или групе малих земаља у вазале и неоколонијалне творевине; **4)** свргавање „непослушних“ и „некооперативних“ режима у појединим земљама и наметање марионетских режима и сопственог типа друштвеног уређења и система вредности; **5)** задр-

жавање на власти ненародног и марионетског режима у појединим земљама, који покорно следе политику страних господара; **6)** стицање и увећање економског профита, ширење спољног тржишта и контрола над природним богатствима и другим ресурсима у страним земљама; **7)** промена граница и стицање и проширивање опште и геополитичке доминације и хегемоније у свету – у погледу ширења мреже поморских, ваздухопловних и војних база и стратегијских упоришта широм света, као и контроле светских извора нафте и гаса и других природних богатстава и путева њиховог транспорта, односно геополитичка контрола међународних трговинских путева и поморских комуникација и ваздушних коридора; **8)** успостављање светске доминације, стварање империје и ширење и наметање сопственог система, идеологије и начина живота, и потпуно преуређење света и наметање „нових поредака“. У вези с тим, међународне кризе су за њихове главне творце веома профитабилна врста ризичног бизниса и комерцијално-трговачка активност, средство и метод за брзо оплођавање капитала транснационалних корпорација и војноиндустријског комплекса и стицања великих екстрапрофита, за освајање и контролу светског тржишта и извора природних богатстава у страним земљама, и интрумент хегемонизма и насилне унификације света по јединственом моделу.

Појам и природа међународне кризе

Међународна криза јесте један од централних појмова друштвених наука, а пре свега науке о међународним односима, економске науке, опште стратегије и других наука. Мада је од примарног значаја за наведене и друге науке, још не постоји задовољавајућа и општеприхваћена дефиниција ове категорије. Тај термин се користи у различитим наукама, па, према томе, може имати и различита или у извесној мери бар специфична значења. Међународна криза представља категорију или општи појам који обухвата више посебних појмова према областима испољавања – међународна економска криза, међународна политичка или геополитичка криза, међународна војна (ратна) криза, глобална криза новог међународног система, међународна еколошка криза и слично, као и низ појединачних појмова према најужем садржају и обиму – међународна валутна, берзанска, сировинска, прехрамбена и друга криза. **Криза** (грчки **κρίσις**) јесте општи термин који означава: „стање нестабилности у економским, друштвеним, политичким или међународним односима“ и „одлучујући тренутак, после којег долази до преокрета“.¹

Проучавање међународне кризе, као специфичног вида међународног конфликта или као његовог дела, обухвата неколико типова конфликтних си-

¹ Иван Клајн и Милан Шипка, Велики речник страних речи и израза, Друго (доштампано) издање, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 670.

туација, и то: 1) „међународне напетости које претходе оружаном сукобу, тј. рату“; 2) „кризне ситуације у чијем се центру налази локални оружани сукоб“; 3) „напете ситуације уз специфичну употребу војне силе“; 4) „критични поремећаји односа уз једнострану примену војне силе без оружаног сукоба“; 5) „ситуације у којима уопште не долази до употребе оружја, осим демонстрације или претње војном силом“.² У истом смислу је и дефиниција да је међународна криза такав „скуп догађаја, који се брзо одвијају, који појачава утицај дестабилизирајућих снага у општем међународном систему или било којем његовом подсистему знатно изнад 'нормалних' (тј. просечних) нивоа и повећава изгледе за избијање насиља у систему“.³ У обе дефиниције се указује да међународна криза укључује систем нестабилних и конфликтних односа, скуп преломних драматичних догађаја и кризних понашања, и разне притиске, претње силом и употребу силе као крајњег средства. Слична је и дефиниција да је међународна криза „нагло повећање интензитета непријатељских интеракција између држава, уз повећану вероватноћу оружаног сукоба“.⁴

Међународна криза се појављује „више или мање изненада и непредвиђено као узредни спор или се заоштрава више или мање поступно и означава део неког латентног или хроничног сукоба. Криза се испољава кроз погоршање, нагло или постепено, чинилаца равнотеже осигуране обично односима коегзистенције између одређених држава. Она означава повећање неслагања и природних супротности, погоршање негативних напетости инхерентних њиховом надметању, супарништву и свакодневној борби, тј. њиховом латентном непријатељству“.⁵ Криза нарушава основ равнотеже снага и чини га мање или више нестабилним. Произлази због порицања постојећег поретка, регионалног или глобалног, дотле прихваћеног и заштићеног од заинтересованих страна. Укратко, међународном кризом се дестабилизује и нарушава стање равнотеже снага и битно угрожава постојећи међународни поредак (глобални и регионални), као и унутрашњи поредак у кризној држави или групи држава, који су супротстављене стране дотле прихватиле консензусом и штитиле одговарајућим средствима и поступцима.

Према званичном британском гледишту: „Криза је таква ситуација, која може или не може да буде предвиђена, којом се угрожава национална безбедност или интереси и међународни мир и стабилност, и која захтева одлучну акцију“.⁶ Она подразумева разне спољнополитичке акције, економске

² Ljubivoje Aćimović, *Nauka o međunarodnim odnosima-Teorije i istraživački pravci*, "Naučna knjiga" i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1987, str. 222.

³ Oran R. Young, *The Intermediaries: Third Parties in International Crises*, Princeton University Press, 1968, p. 10.

⁴ Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, „Filip Višnjić“ - Diplomatska akademija MSP SCG, Beograd, 2004, str. 41.

⁵ Lucien Poirier, *Essais de stratégie théorique*, FEDN, Paris, 1982, p. 320.

⁶ Ministry of Defence, Whitehall, *British Defence Doctrine*, London, 1996, p. 3.5.

притиске и економско ратовање, незаконито наметање разних санкција и војно ангажовање сопствених и савезничких или коалиционих и мултинационалних снага за регулисање кризе у сопственом интересу.

Међународна криза је општи и вишезначан термин и веома сложена категорија. Општа и суштинска дефиниција међународне кризе коју аутор овде обрађује гласи: Под међународном кризом се подразумева: **1)** мноштво најжешћих војних, политичких и других напетости и узајамних непријатељстава између држава, војних савеза и других сукобљених страна и умешача, најопасније и потпуно небезбедно и нестабилно светско стање у свим областима међународног живота, и прелазно најтеже критично стање између мира и рата, уз пораст ратне опасности и реалну опасност настанка ратног стања; **2)** мноштво крупних економских, политичких и друштвених поремећаја у механизмима и токовима репродукције у свету и светског развоја уопште, комплекс разноврсних међународних противречности заоштрених до врхунца, и веома конфликтна и најопаснија међународна кризна ситуација у свим областима међународних односа, укључујући и ратну ситуацију; **3)** комплекс разноврсних рушилачких међународних процеса у свим областима, и врхунац конфликтних и нерегуларних односа и безакоња у светском систему – који садржи најгрубље кршење и ревизију међународног права и принципа међународних односа у свим областима од стране главних твораца и арбитра кризе; **4)** мноштво разноврсних преломних, најдраматичнијих и разорних светскоисторијских догађаја и хаотичних збивања, одлучујућих преокрета/заокрета и најрадикалнијих промена у свим областима међународних односа, укључујући и потпуно деструктивне и регресивне промене и геополитичко преобликовање света; **5)** мноштво разноврсних међудржавних и међународних спорова и мешовитих сукоба и конфликта на свим подручјима међународног живота, у којима сукобљене стране примењују све расположиве снаге и средства ради остваривања постављених циљева, где однос снага између сукобљених страна и општи однос снага у свету значајно утиче на исход сукоба; **6)** мноштво разноврсних (економских, политичких, војних и др.) средстава и поступака примене политике силе и доминације у међународним односима од стране главних твораца и господара кризе, укључујући нападачке ратове и друге акте агресије и принуде и насилно наметање нелегитимних и нелегалних решења кризе на штету малих и слабих држава жртава кризног стања и неизазване агресије све до њиховог насилног разбијања; **7)** претња миру и стабилности у свету и опасност за међународни мир и безбедност – која отежава и онемогућава ефективно и регуларно функционисање светског система и поретка, а резултат је узрочних дејстава и политичке воље и делатности главних твораца и арбитра кризе на међународном плану ради остваривања сопствених економских, политичких, геополитичких, војностратегијских и других интереса и циљева. Међународна криза може да се разреши и оконча: победом

једног од непосредних актера; применом правила међународног права и добрих обичаја; споразумним решењем двеју или више супротстављених и сукобљених страна на бази политичког прагматизма и односа снага или комбинацијом примене међународног права и политичког прагматизма; и насилним наметањем нелегалног и противправног решења од стране господара кризе, укључујући и насилно разбијање неке земље – жртве вештачки изазване и интернационализоване унутрашње кризе.

Општи појам међународна криза обухвата неколико посебних врста тог појма у појединим наукама и предметним областима. Термин (и појам) међународна криза у политичкој, правној, економској, војној и другој терминологији има различита значења. Сва значења су, ипак, међусобно уско повезана и испреплетена, па би издвајање само једног осиромашило комплексан појам и суштину међународне кризе. У међународно-политичком и правном значењу међународна криза је веома опасно и нерегуларно стање и тип конфликтних односа и мешовитих сукоба између држава, војних савеза и коалиција и других учесника у којем супротстављене стране настоје, употребом разних средстава и поступака, да постигну одређене економске, политичке, геополитичке, војностратегијске и друге предности и наметну решења кризе у своју корист. У свом економском значењу међународна криза је веома тешко економско-трговинско-финансијско стање и стање кризе хиперпродукције, укупност дубоких поремећаја у светској привреди, финансијама и трговини, и цео низ ланчаних поремећаја који онемогућавају или отежавају нормалан ток друштвене репродукције и функционисање светског економског система, и конститутивни елемент циклочног кретања светске привреде – елемент који означава завршетак једног и почетак другог циклуса (криза, депресија, оживљавање и просперитет). Са војнотеоријског и безбедносног становишта међународна криза је сложена војно-политичка појава и комплекс конфликтних процеса и односа непријатељства између држава и других сукобљених страна, војно најопасније и небезбедно стање у међународним односима које се налази између мира и рата, милитаризовани спор на ивици рата и употребе војне претње и принуде, предворје рата и фаза ратних припрема и увод у међународни рат и његов саставни део, или пак његова последица и наставак другим средствима, а срачуната је на савлађивање противника и наметање своје воље и остваривање економских, политичких, геополитичких, војностратегијских и других интереса и циљева.

У одређеним условима и околностима међународна криза између великих сила и других учесника може да буде и својеврсна велика геополитичка или дипломатска „игра моћи“ и „политичка трговина“ неке суперсиле или велике силе, групе великих сила и војних савеза и коалиција, односно милитаризован спор и специфичан облик и фаза њихове оружане конфронтације и надметања, дипломатског маневрисања и демонстрације и балансирања војне силе и моћи, дипломатије принуде или дипломатије топовњача, тајне

дипломатије и посредовања и компромисног мирења на бази тренутног односа снага или равнотеже интереса, сурогат рата или, пак, етапа пораза и потчињавања противничке/непријатељске стране без упуштања у непосредан оружани сукоб и ратна дејства. Укратко, велика међународна криза обухвата односе сукоба и борбе између кључних актера и представља облик претње силом и употребе силе и принуде у међународним односима, инструмент великодржавне експанзионистичке политике хегемонизма и интервенционизма и средство стратегије застрашивања, посредног и непосредног наступања и доминације и хегемоније.

Може се закључити да међународна криза најчешће подразумева сламање и поковање кризне државе или групе држава свим методима и средствима политике силе и принуде, најгрубље кршење и ревизију међународног права и принципа међународних односа и примену двоструких стандарда, насилно наметање нових „неправних правила игре“ и „геополитичке трговине“, стварање опасних противправних преседана и „јединственог случаја“ – насилним наметањем незаконитих и нелегитимних решења кризе у корист арбитра кризе и његових штићеника/клијената, а на штету кризне државе или групе држава. Само изузетно нека међународна политичка и војна криза може да се регулише споразумом сукобљених страна на основу примене норми међународног права и начела међународних односа, затим на бази политичког прагматизма и тренутног односа снага или, пак, комбинацијом та два метода, а најчешће наметањем „решења“ кризе диктатом и ултиматумом, претњом силом и употребом силе од стране главних твораца и арбитра кризе против малих и слабих држава жртава кризе. Речју, циљеви вештачки произведене и разбуктане међународне кризе најчешће се постижу комбинацијом снаге и лукавства, насиља и перфидија, оружане силе и преговора, принуде и ултиматума, убеђивања и прилагођавања новим условима и околностима.

Ефекти и последице међународне кризе су, углавном, разорне и деструктивне природе, како унутар кризне државе или групе држава, тако и у светском систему и поретку, укључујући велика економска разарања и дубоке економско-политичке потресе, превелике трошкове и опасне ризике и претње по међународни мир и безбедност, међународне ратове и оружане интервенције у страним земљама и стварање нових малих и слабих држава и псеудодржава и ентитета, распад и нестанак кризне државе и групе држава или империја и војних савеза, и потпуно територијално и геополитичко преобликовање света. Само изузетно нека међународна криза, на пример криза и распад колонијалног система, може да има и прогресиван карактер и конструктивну улогу у стварању новог међународног система.

Свака међународна криза има своје особености према којима се разликује од свих осталих криза, али и одређене карактеристике које су мање или више својствене свим типовима кризе. Опште или заједничке одлике

међународних криза јесу следеће: 1) дубоке антагонистичке противречности у потребама, интересима и циљевима актера кризе или сукобљених страна и њихово велико напрезање; 2) комплексност и свеобухватност критичних стања, разорних процеса и конфликтних односа и веома напетих ситуација и хаотичних збивања; 3) динамичност, варијабилност и развојност и непредвидивост и неизвесност; 4) релативна дуготрајност, висок интензитет и велика територијална распрострањеност; 5) циклично или повремено избијање и нагло заостравање, све до ивице ратног сукоба; 6) хијерархиско устројство комплекса кризогених појава–процеса–стања и конфликтних односа и мешовитих сукоба; 7) деструктивна и ретроградна дејства и разорне последице кризе, укључујући и насилно разбијање појединих држава; 8) циљно усмерен скуп интеракција непријатељства између сукобљених страна срачунатих на победу и наметање своје воље противнику; 9) примена и комбиновање разних метода и средстава за изазивање, разбуктавање, сузбијање и регулисање кризе; 10) постојање великих ризика, претњи и опасности, укључујући опасност међународног рата и других облика примене војне силе, економског и трговинског ратовања, економских санкција, медијског ратовања и субверзивних активности. Ове опште одлике и природа међународних криза условљене су њиховим изворима и узроцима настанка и ескалације и другим међународним и унутрашњим околностима, а у пракси се испољавају на различите и специфичне начине.

Класификација узрока међународних криза

Међународне кризе су веома сложени светски процеси, конфликтни односи и мешовити сукоби у светском систему и поретку, и то првенствено политичког, економског и војног карактера. Оне ангажују различите субјекте или протагонисте кризе: две државе или више држава, групе држава и војне савезе и коалиције, затим одређене међународне организације (универзалне, регионалне) и институције – као супротстављене стране, затим цео низ недржавних актера кризе и заинтересованих учесника (мегакорпорације, транснационалне корпорације и мултинационалне компаније, нације и народи, племена и националне мањине и професионалне групе, па чак и међународне терористичке организације и сепаратистичко-терористичке организације под заштитом једне суперсиле и војног блока, итд.), као и господаре или арбитра или „менаџере кризе“ (глобална суперсила, две суперсиле, група великих сила, војни блок, Савет безбедности УН, Европска унија, ОЕБС). Међународне кризе настају услед нагомилавања и наглог заостравања непомирљивих противречности и антагонизама у међународним односима, веома оштрих сукоба интереса и тежњи главних твораца кризе и

противника, борбе политичких воља носилаца одлучивања ради наметања сопствених интереса и воље супротној страни, регулисања кризе у свом интересу и очувања и стицања економске добити и надмоћности и престижа. Она, такође, може да буде израз групних интереса и политичке воље владајућег естаблишмента неке суперсиле и групе великих сила или војног блока кључних твораца кризе и скуп њихових планских субјективних акција и делатности, као и производ погрешних процена међународне ситуације и хазардних и погрешних одлука и неспособности руководећих личности.

Корени и узроци међународних криза су бројни и разноврсни, развојни и променљиви и међусобно тесно повезани, а делују појединачно и кумулативно. Према начину настанка и деловања могу да буду: економски и неекономски, територијални, политички (и геополитички), идеолошки и политичко-идеолошки, војни (или војно-политички и војностратешки), географски, историјски, правни, етнички и верско-конфесионални, културни и културно-цивилизацијски, социјални и социјално-економски, друштвени и демографски, еколошки и сл. По карактеру могу да буду спољашњи или међународни, унутрашњи (унутардржавни, унутарблоковски, национални) и мешовити (међудржавни и унутардржавни и сл.), односно узроци „увозног“ и „извозног“ и „аутохтоног“ порекла. Према садржају и обиму могу да буду општи, посебни и појединачни. Они, такође, могу да се разврстају на објективне и субјективне узроке и факторе кризе. Узимајући време као критеријум поделе они могу да буду унапред предвидиви и непредвидиви, краткотрајни и релативно дуготрајни, променљиви и релативно стабилни, поновљиви и непоновљиви.

Према главним историјским епохама и периодима настанка и деловања у правцу изазивања и разбуктавања међународних криза, узроци и чиниоци кризе могу се разврстати на оне у претколонијалном периоду и у периоду колонизације, међуратном периоду између два светска рата, периоду деколонизације и хладног рата или биполаризма (*Pax Americana et Pax Sovietica*), и на оне у најновијем постбиполарном или постхладноратовском униполарном светском систему и поретку.

Према простору распрострањености и кризног деловања они могу да буду светског (глобалног), трансконтиненталног и транснационалног, континенталног и регионалног значаја и утицаја. Економски, политички, војни и други услови и узроци међународних криза прожимају се и преплићу, а њихове интеракције и међузависности производе различите типове и врсте тих криза. У појединим историјским периодима међународне кризе су се јављале због снажних елементарних непогода и природних катастрофа (суша, поплава, неродних година, вулканских ерупција, земљотреса, климатских поремећаја, еколошких катастрофа и сл.), због великих епидемија заразних болести или пандемија, ратова и других узрока и чинилаца.

Економски узроци међународних криза

Комплекс економских узрока настанка и разбуктавања међународних криза обухвата читаве низове разноврсних појава и процеса економске, геоекономске и друштвене природе, који су веома сложени и међузависни и уско повезани са политичким, војним, еколошким и другим неекономским узроцима и чиниоцима. У најзначајније економске узроке међународних криза спадају нарочито: **1)** повећање производње и смањење потрошње, рецесија и други крупни поремећаји у светској привреди, те криза акумулације капитала и структуралне противречности начина производње; **2)** монополски и олигополски положај и глобална доминација гигантских транснационалних корпорација (или мегакорпорација) и мултинационалних компанија и банкарске суперолигархије у светској привреди, као пут невојног освајања света и њихова снажна конкурентска борба; **3)** систем неравноправних међународних економских (и политичких и геополитичких) односа и дубоке противречности између групе најразвијенијих капиталистичких земаља и земаља у развоју или неразвијених земаља; **4)** крупни финансијски проблеми, снажни монетарно-валутни и берзански поремећаји, финансијски крах и хиперинфлација у неким великим и средњим земљама у развоју које располажу важним природним богатствима и изворима енергената и које имају значајан геоекономски положај у свету и ескалација тих унутардржавних и међудржавних криза у велике међународне кризе; **5)** хегемонистички економски интереси и циљеви неких великих и регионалних сила, војних савеза и коалиција, борба за освајање или овлађивање изворима нафте и земног гаса и стратешких сировина у страним земљама и за контролу њихових цена и путева транспорта, као и борба за освајање светског тржишта ради пласмана сопствених производа и услуга и истискивања конкурената; **6)** погрешна макроекономска, монетарна и финансијска политика појединих великих држава или групе држава, неке регионалне економске организације или неке међународне економске институције и **7)** негативан утицај економско-трговинске и укупне глобализације света по моделу диктираном из једног центра.

Особито значајну групу битних узрока глобалне кризе у постбиполарној епохи представљају нарочито следећи чиниоци: распад и самораспуштање Совјетског Савеза и Варшавског уговора и радикална промена односа снага у светским размерама у корист Сједињених Америчких Држава и групе великих западноевропских држава; распуштање Савета за узајамну економску помоћ (СЕВ) као економске групације некадашњих социјалистичких земаља и прелазак са натуралне међудржавне размене и клириншког плаћања на девизно пословање, као и свргавање социјалистичких система и власти у тим земљама и огромне тешкоће „транзиције“ и рестаурације капитализма или преласка из реалног социјализма у неолиберални капитализам

и бројне кризе у тим земљама и њихово прерастање у међународне кризе; насилно разбијање претходне СФРЈ оружаном сецесијом и грађанским ратом уз иностране војне и друге интервенције на страни сецесиониста, као и неизазвана агресија НАТО-а на СР Југославију (пре свега против Србије) 1999. године и њено разарање и фактичка окупација Косова и Метохије и намера стварања друге албанске државе на вековној српској територији и насилног отимања те колевке српства.

Посебну групу економских корена и узрока међународних криза представљају чиниоци који условљавају настанак економских и других криза у групама земаља у развоју и њихово брзо ширење и претварање у међународне кризе међуконтиненталних и транснационалних размера. У ту групу чинилаца спадају нарочито: **а)** економска неразвијеност и сиромаштво многобројних недовољно развијених земаља и земаља у развоју, превелика незапосленост, пољопривредна и прехрамбена криза, пренасељеност и огроман пораст или демографска експлозија становништва; **б)** дужничка криза или презадуженост и немогућност враћања спољних дугова, финансијска и технолошка зависност земаља у развоју од групе најразвијенијих земаља, недостатак капитала и енергената, стратешких сировина и стручних кадрова, те финансијски крах неких од тих земаља и брзо ширење унутардржавне кризе на бројне суседне и удаљене државе; **в)** неповољна кретања у спољнотрговинским односима, нееквивалентна размена и монокултурна економска структура тих земаља, тј. претежан извоз сировина и пољопривредних производа по ниским ценама и увоз готових индустријских производа по високим ценама или „маказе цена“ и други облици неоколонијализма; и **г)** глобализација сиромаштва, превелика незапосленост и глад, снажни социјално-економски бунтови, и огромне спољне миграције из неразвијених земаља и земаља у развоју ка најразвијенијим капиталистичким земљама и пораст незапослености у њима са негативним повратним дејствима. Значајни узроци међународне кризе могу да буду и економски притисци и економско и трговинско ратовање, затим незаконите међународне економске санкције (економска блокада, ембарго, бојкот и сл.) наметнуте појединим земљама и групама земаља које располажу нафтом и стратегијским сировинама и које имају важан геоекономски и геополитички положај и њихово смишљено изнуривање и исцрпљивање, намерна интернационализација унутардржавне економске кризе у регионалну и транснационалну међународну кризу и економски ултиматуми. Значајно место имају и еколошки чиниоци и процеси који изазивају економско-еколошку кризу. Ту спадају првенствено озбиљни климатски поремећаји, глобално загревања и загађивање животне и радне средине, који успоравају и отежавају економски раст и развој.

Савремени глобални неолиберални капитализам налази се у општој кризи, али истовремено и у процесу спољне експанзије и територијалног шире-

ња и јачања и квалитативних промена у правцу унификације или глобализације и универзализације својих принципа, начела и вредности и потчињавања земаља у развоју као сировинских и енергетских извора и тржишта за пласман иностране робе из најразвијенијих земаља. Општој кризи неолибералног капитализма такође доприносе и конкурентска борба између самих најразвијенијих капиталистичких земаља, рецесија и берзанске и финансијске спекулације у њима, затим противречности између водећих високоразвијених земаља и свих осталих земаља и смишљен „извоз кризе“ у те земље, као и наметање економске глобализације по моделу неолибералног капитализма и одбијање најразвијенијих капиталистичких земаља да у пракси примене одредбе о успостављању новог економског система заснованог на принципима равноправности и правичности, суверене једнакости, међузависности, заједничким интересима и сарадњи свих земаља, без обзира на њихов економски и друштвени поредак, утврђене у међународно-правним документима Организације уједињених нација.⁷ Укратко, економска и технолошка (и општа, глобална) надмоћност једне глобалне суперсиле и доминација групе најразвијенијих капиталистичких земаља и њихова непосредна контрола и надзор над светским становништвом и природним богатствима широм света, доминација мегакорпорација и транснационалних корпорација у светској привреди, снажни неоимперијалистички притисци светског капитала и монопола на остале земље, неоколонијални методи и средства у међународним економским односима, као и наметање марионетских режима који спроводе економску политику својих господара и други економски узроци и чиниоци неизбежно подстичу и изазивају међународне кризе различитог интензитета.

Пример: *Светска економска (првенствено финансијска и енергетска) криза од јесени 2008. године*, која је намерно изазвана и настала најпре у САД, а затим се убрзо проширила на цео свет. То је, у ствари, дубока глобална спекулантска криза у банкарском и монетарно-кредитном систему, светски финансијски хаос и колапс, хипотекарни слом и криза дугова, неолиберална дерегулација, рецесија и депресија широких размера са претњом инфлације, глобална криза аутомобилске индустрије и грађевинарства и других грана привреде, криза енергије, а првенствено нафтна и гасна криза, економска стагнација широм света, криза незапослености и повећања разлика између богатих и сиромашних слојева становништва у свим земљама са претњом озбиљних социјалних немира и политичких потреса.

⁷ Декларација о успостављању новог међународног економског поретка од 1. маја 1974. и Програм акције за успостављање новог међународног економског поретка од 1. маја 1974. у зборнику докумената: Стеван Ђорђевић и други, Грађа међународног јавног права, Прва књига, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 387–402.

Политички и геополитички узроци међународних криза

Главни политички и геополитички узроци и чиниоци међународних криза јесу: **1)** борба ривалских сила, група великих сила и војних савеза и пактова за стицање и прерасподелу колонија и протектората, интересних сфера и зона утицаја; **2)** борба за освајање туђих територија и за стицање државне територије анексијом, мирном и оружаном окупацијом и на друге начине; **3)** геополитичко надметање или борба за запоседање и контролу извора енергената и стратегијских минералних сировина (нафта и земни гас, металне и неметалне сировине) и других природних богатстава у страним земљама, за контролу транснационалних нафтовода и гасовода и међународних водотокова, канала и мореуза и других важних стратегијских објеката широм света, као и борба за стицање иностраних тржишта ради пласмана сопствене робе и услуга и истискивање противника; **4)** конфронтација и борба за контролу и надзор над светским (и међуконтиненталним, континенталним и регионалним) копненим и поморским комуникацијама, трговачким путевима и саобраћајним коридорима и важним стратегијским правцима и објектима на територијама страних држава; **5)** надметање и дубока политичко-идеолошка размимоилажења између великих сила и војних блокова и борба за геополитичко преуређење света, за прерасподелу моћи и снаге у своју корист, за геополитичку превласт и монополски положај у светским (и трансконтиненталним, континенталним и регионалним) оквирима и сузбијање и изолација ривалских сила, односно борба за стицање, одржавање и проширивање светске хегемоније или доминације и за наметање новог система међународних односа; **6)** борба за опстанак и развој неке државе или групе држава угрожене или нападнуте од стране неке друге државе, групе држава и војног блока или неке међународне организације.

У процесу распадања и слома колонијалног система и деколонизације после Другог светског рата, објективни узроци бројних међународних криза били су упорни покушаји и борба империјалних метропола и других снага империјализма и неоколонијализма да на разне начине, а првенствено употребом војне силе и политичко-економских притисака, спрече ослобађање колонија и протектората и да задрже постојећи колонијални систем заснован на грубој експлоатацији, насиљу и доминацији. Такође, неке међународне кризе у том периоду избиле су и због настојања носилаца империјализма, неоколонијализма и хегемонизма да новоослобођене земље задрже у својој интересној сфери и зони утицаја као клијент-државе, и то применом „права јачег“ и „права и закона силе“, свргавањем напредних и наметањем марионетских и реакционарних режима, поткупљивањем псеудоелита, инфилтрацијом и субверзијом и изазива-

њем унутрашњих сукоба и криза и иностраним интервенцијама разне врсте. То је био период бројних антиколонијалних револуција и народноослободилачких ратова поробљених колонијалних народа за ослобођење и независност, али истовремено и раздобље многих „агресија империјалистичких сила у одређеним регионима света (колонијални и неоколонијални ратови, интервенције, оружани напади), мешања у унутрашње ствари других држава (војни преврати, инспирисање грађанских ратова, унутрашњих и међународних сукоба), претњи употребом силе против других држава (трка у наоружавању, закључивање војних савеза, демонстрација силе)“.⁸

У одређеним историјским периодима политички и геополитички корени и узроци међународних криза могу да буду и: **а)** политички и политичко-војни притисци и претње неке велике силе, групе великих сила и војног блока и коалиције на једну или више држава, психолошко-пропагандне операције и медијски рат и изазивање унутрашњих сукоба и криза и ултиматуми срачунати на покоравање и фактичку капитулацију кризне државе или групе држава; **б)** борба суперсиле, групе великих сила и војног савеза за комадање једне државе и групе држава, за наметање нових неприродних и незаконитих граница и за стварање мноштва малих и слабих клијент-држава; **в)** пораст реваншизма и ревизионизма, тј. реваншистички и анексионистички захтеви и освајачки подухвати срачунати на освајање и анексију делова територија суседне државе и групе држава у корист носилаца реваншизма и експанзионизма; **г)** борба за задржавање на власти владајућег политичког субјекта, система и поретка у некој држави или групи држава, односно насилно и ненасилно свргавање владајућег политичког субјекта, система и поретка у некој земљи или групи земаља и наметање марионетског режима и сопственог типа друштвеног уређења, првенствено у земљама које располажу великим природним богатствима и важним геополитичким положајем. У вези с тим, међународне кризе најчешће се вештачки изазивају и распламсавају у светским регионима и земљама богатим нафтом и гасом, металним и неметалним стратегијским сировинама и другим природним ресурсима и са важним геополитичким и геоекономским положајем, као и на просторима преко којих пролазе главне и важне копнене, речне и поморске комуникације и трговачки путеви за транспорт нафте и гаса, рудног блага и других стратегијских сировина, за превоз робе и путника и за међународни ваздушни саобраћај. Тако се намерно изазива и одржава и шири цео ланац тесно повезаних унутрашњих (унутардржавних, националних) криза које се одмах интернационализују и претварају у међународне кризе и циклусе криза, а које, узете заједно, сачињавају глобалну или општу кризу светског система и поретка држава у датом периоду или епохи.

⁸ Виктор Александрович Кременюк „Кризисная стратегия“ на службе империјализма, Политиздат Украйны, Киев, 1979, с. 49.

Међународне кризе могу да настану и услед разбуктавања, ширења и интернационализације унутрашње кризе у некој земљи и групи земаља и спољног мешања и интервенције разне врсте. У вези с тим, битни извори и узорци међународних криза у појединим светским регионима и континентима са глобалним ефектима и последицама јесу и: **(1)** снажни дезинтеграциони процеси, дубоки расколи, оштри политички и идеолошки, конфесионални и међунационални (и међуетнички и међуплеменски), расни и други фанатизми и антагонизми и конфликти, експлозија културно-цивилизацијских и других криза и сукоба између и унутар појединих земаља и група земаља и њихово ширење и интернационализација; **(2)** превелика децентрализација и конфедерализација земље, фрагментација и унутрашњи распад појединих земаља, сукоби политичко-војних елита и владајућих кругова различите политичко-идеолошке оријентације и (контра) револуционарни преврати и војно-државни удари, насилно отцепљење појединих делова државне територије и самопроглашење независности, као и унутрашњи сукоби са иностраном интервенцијом; **(3)** велики територијални спорови и сукоби, борба за колонијално наслеђе, геополитичка и територијална прекрајавања и гранични сукоби; **(4)** велики поремећаји и радикална промена континенталне и регионалне равнотеже снага и борба ривалских регионалних сила и њихових савезника за континенталну и регионалну хегемонију; и **(5)** борба светских суперсила, група великих сила, војних савеза и коалиција за стицање и прерасподелу интересних сфера и зона утицаја и за истискивање противника, промена односа снага у светским оквирима, и разни остаци и наслеђе колонијализма и бројне иностране интервенције.

Нарочито значајни извори и узроци међународних криза јесу подстицање и интернационализација сецесија и отцепљења, односно снажан сецесионизам појединих народа и нација у многонационалним државама и сепаратизам неких националних мањина и конфесионалних група, сецесионистички и сепаратистички сукоби уз снажну инострану интервенцију (политичку, дипломатску, економску, војну и сл.) на страни сецесионистичких и сепаратистичких снага, као и масовни сепаратистички тероризам у садејству са међународним тероризмом и у савезу с неким великим силама и војним савезима и другим страним земљама творцима кризе и спонзорима сепаратистичко-терористичких организација и субверзивних покрета. Међународна криза може да настане и да се разбукта и услед ескалације унутрашње (унутардржавне) кризе и неспремности владајућих гарнитуре у некој многонационалној држави или групи држава да се мирним путем споразумеју о битним питањима уставноправног и друштвено-економског преуређења заједничке државе, решености сецесиониста главних твораца кризе и њихових спољних господара и савезника да разбију заједничку државу оружаном сецесијом и грађанским сецесионистичким ратом, и због иностране интервенције на страни сецесиониста, односно услед незаконите једностране од-

луке неке суперсиле и групе великих сила о дезинтеграцији кризне државе и о преурањеном и противправном и нелегитимном међународном признавању противуставно и насилно отцепљених делова за независне државе. Са међународноправног становишта то се може сматрати актом отворене и скривене спољне агресије против суверене државе, која има легитимно право на самоодбрану. Јер, противуставна насилна сецесија је супротна унутрашњем и међународном праву које осуђује и забрањује насилно разбијање неке државе, будући да такав нелегалан и нелегитиман и насилан акт нарушава међународни мир и безбедност, а званични државни органи имају легитимно право на одбрану свог државног суверенитета и територијалног интегритета.

Пример: Југословенска сецесионистичка криза изазвана оружаном сецесијом и грађанским ратовима уз инострану интервенцију. То је карактеристичан пример вештачки изазване и интернационализоване унутрашње кризе ради насилног разбијања претходне СФРЈ противуставним и насилним отцепљењем и сецесионистичким грађанским ратовима бивших југословенских република Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине против савезне државе, уз незаконите иностране војне и друге интервенције на страни сецесиониста и етничко чишћење српског народа са његових вековних огњишта и онемогућавање његовог повратка. Савет безбедности Уједињених нација је у својим резолуцијама оквалификовао југословенску кризу као претњу миру или опасност за мир и безбедност у свету. Тај орган светске организације наметнуо је незаконите и нелегитимне економске и друге санкције Савезној Републици Југославији (једина држава наследница СФРЈ), којима је причињена огромна материјална штета од преко 200 милијарди долара. О тој кризи (у којој су најгрубље прекршене норме међународног и унутрашњег државног права) постоји огромна литература, али се због ограниченог простора та тема овде детаљније не обрађује.⁹

У периоду биполаризма међународне кризе су избијале и услед снажног надметања и конфронтације и сукобљавања тадашњих суперсила, великих и регионалних сила, војних савеза и блокова, затим због ширења постојећих и стварање нових војних и политичко-војних савеза, као и услед интензивне борбе за сузбијање и обуздавање и рушење противника и за његово истискивање из кључних светских региона и земаља које су богате нафтом и природним гасом и другим природним ресурсима и са важним геополитичким и геостратегиј-

⁹ Опширније видети: Ричард Џ. Кремптон, Балкан после Другог светског рата, СЛЮ, Београд, 2003, стр. 325–375; Пјер М. Галоа, Крв петролеја Босна – Геополитички есеј, Наш Дом. L'age d'home, Београд, 1997. стр. 201–217, стр. 409–476; Hanes Hofbauer, Balkanski rat – razaranje Jugoslavije 1991-1999., „Filip Višnjić“, Београд, 2001; Ranko Petković, Jugoslavija i svet u postbipolarnoj eri, „Međunarodna politika“ i „Službeni list“ Београд, 1998, стр. 89–139; Резолуције СБ УН о кризи у бившој Југославији (и други документи), Удружени издавачи, Београд, 1995; Дajana Džonston, Suludi krstaši: Jugoslavija, NATO i obmane Zapada, Izdavački grafički atelje „M“, Београд, 2005; Сепреј Бабулин, Свет империја: територија државе и светски поредак, PRESSING, Београд, 2009, итд.

ским положајем. У новом постхладноратовском или постбиполарном периоду, уместо система колективне безбедности Уједињених нација (који је стварно обесмишљен и поништен) у пракси фактички функционише нови униполарни међународни систем доминације једне глобалне силе (Рах Америка), који уноси додатне нестабилности и кризна стања и веома погодује избијању многобројних међународних криза и других сукоба. У том новом униполарном систему једне глобалне суперсиле умногоме је смањен значај и утицај великих и регионалних сила и потпуно маргинализован утицај малих држава, тако да су скоро искључене могућности коалиције и друге комбинације међу њима усмерене на уравнотежење система и стварање противтеже. Укратко, међународни систем колективне безбедности Уједињених нација је фактички порушен и замењен новим униполарним светским системом једне глобалне суперсиле, па Савет безбедности УН и светска организација у целини не може да постане механизам за очување мира и безбедности и за мирно регулисање међународних криза и других сукоба. У том новом систему међународних односа нема владавине међународног права и моралних норми, већ постоји владавина надмоћне силе и политичког прагматизма и опортунизма и двоструких стандарда, што све погодује избијању и разбуктавању многобројних међународних криза и њиховом насилном решавању у корист твораца и њихових клијената и штићеника.

Војни узроци међународних криза

Комплекс војних узрока међународних криза обухвата многобројне и разноврсне појаве и процесе војно-политичке, војностратегијске, војноекономске и друге природе који су веома сложени и међузависни и нераскидиво повезани са економским, политичким и другим извориштима и узроцима тих криза. Велика међународна политичка (и војна, ратна) криза првенствено је производ политичке силе и хегемонизма, милитаризма и војног експанзионизма, неоимперијализма и неоколонијализма и других узрока и околности.

Најзначајнији војни узроци међународних политичких и војно-политичких (и ратних), па и економских криза јесу следећи: **1)** нападачки рат, инвазија и други акти оружане агресије једне државе, групе држава, војног савеза, мултинационалне коалиције и неке међународне организације против друге државе, групе држава и војног савеза и коалиције; **2)** спољна агресија или инострана војна интервенција у унутрашњи сукоб у кризној држави или групи држава (унутрашњи рат, герилско ратовање, оружана побуна, устанак, револуција и контрареволуција, масовни сепаратистички тероризам); **3)** већи гранични и погранични сукоби и разни инциденти, разбуктавање територијалних спорова и сукоба, ескалација територијалних претензија и ревизионистичких захтева и територијална освајања; **4)** војнопоморска и ваздухопловна блока-

да неке острвске и друге државе или њених појединих острва и прекоморских територија и ескалација сукоба до локалног рата; 5) стварање, помагање и ангажовање незаконитих војних и параполицијских формација, а пре свега сепаратистичко-терористичких организација и масовног сепаратистичког тероризма у кризној држави или групи држава у садејству и савезништву са појединим страним државама и војним савезима и с неким међународним терористичким организацијама и агресија неког војног блока или коалиције против неке државе, те разне тајне операције и субверзивне акције.

Пример: Косметска сепаратистичко-терористичка криза изазвана спољном оружаном агресијом НАТО-а и сецесионистичком оружаном побуном и масовним сепаратистичким тероризмом. То је најбруталнији пример вештачки изазване и интернационализоване унутрашње кризе, која је ескалирала у пролеће 1998. године до оружане побуне и масовног тероризма шиптарске сепаратистичко-терористичке организације „ОВК“, коју су створиле и наоружале тајне службе водећих западних сила и ангажовале у масовним терористичким акцијама против српског становништва и државних органа Србије, те злочиначка НАТО агресија против СР Југославије, а првенствено против Србије 1999. године, изведена због геополитичких и геостратешких интереса, и окупација Косова и Метохије са крајњим циљем противправног и насилног отцепљења те колевке српства и стварања нелегалне лажне НАТО-државе и успостављања „Велике Албаније“ на вековној српској територији. Стравична и неизазвана агресија НАТО-а против СР Југославије (Србије) извршена је у виду масовног бомбардовања у периоду од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Бомбардовање територије неке државе од стране оружаних снага друге државе је акт агресије, која је међународноправно изричито забрањена и представља злочин против мира и човечности. При томе „никакви разлози, било ког својства, политичког, војног или дугог карактера, не могу служити као оправдање агресије“.¹⁰ Агресијом на СР Југославију (Србију) НАТО је најгрубље прекршио Повељу Уједињених нација и све међународне норме, Завршни акт из Хелсинкија из 1975. године, Женевске конвенције из 1949. године и Додатне протоколе уз те Конвенције из 1977. године о правилима ратовање, сопствени Оснивачки акт из 1949. године и уставе држава чланица тог савеза – чији парламенти нису консултовани и нису дали сагласност, и починио злочин против мира, ратни злочин, злочин етноцида и етничког чишћења, злочин агресивног рата и злочин против човечности. „Овај необјављени НАТО рат против СР Југославије“, каже Hannes Hofbauer, „представљао је агресију, која није имала никакву правну основу, нити било какав реалан разлог.

¹⁰ Дефиниција агресије, чл. 3/б. Резолуција Генералне скупштине УН 3314 (XXIX) од 14. децембра 1974, документ у зборнику: Стеван Ђорђевић и други, Грађа међународног јавног права, Прва књига, Дневник, Нови Сад, 1988, стр. 355.

Прекршене су све норме међународног права, све одредбе Повеље УН, НАТО статут и сви национални устави земаља-чланица, посебно немачког устава¹¹. Амерички геополитичар Збигњев Бжежински помиње „НАТО интервенцију на Косову“ и наглашава да је „године 1999. НАТО предузео кампању ради истеривања Срба са Косова“¹².

Влада СР Југославије је у свом акту од 1. јула 1999. године утврдила следеће званично становиште: „Злочиначка агресија НАТО против Савезне Републике Југославије представља најгрубље кршење Повеље Уједињених нација, Финалног акта из Хелсинкија и Париске повеље ОЕБС-а и темељних принципа међународног поретка. Истовремено, ова агресија је и злочин против мира и човечности“¹³. Такође, непобитно је утврдила да је НАТО у стравичној агресији смишљено и систематски нападао/уништавао цивилне циљеве и становништво и друге међународноправно забрањене објекте; да је за агресију масовно користио међународноправно забрањено оружје – касетне, графитне и термовизуелне бомбе и бомбе (и гранате) са осиромашеним уранијумом; да су масовни уништавајући напади НАТО алијансе изазвали хуманитарну и еколошку катастрофу огромних размера; и да је агресијом причињена огромна материјална штета која превазилази 100 милијарди долара. Према каснијим детаљним прорачунима утврђено је да причињена материјална штета износи преко 200 милијарди долара.

Влада СР Југославије је у свом Меморандуму од 27. јула 1999. године неоспорно утврдила да је непосредно после доласка међународних снага КФОР-а (у периоду од 12. јуна до 26. јула 1999) **извршено етничко чишћење српског народа** од стране шиптарске терористичке организације „ОВК“ уз подршку КФОР-а, јер је само у том периоду са Косова и Метохије **насилно протерано** преко 165.000 Срба, према званичним подацима УН-ХЦР-а, те да се **етничко чишћење српског народа** и даље наставља¹⁴. А у Меморандуму од 4. новембра 1999. године Савезна влада је утврдила да је од доласка КФОР-а, 12. јуна 1999, па до краја октобра исте године извршено **масовно етничко чишћење** и **насилно протерано** преко 330.000 неалбанских становника, од којих је преко 250.000 Срба¹⁵. Истовремено, око

¹¹ Hannes Hofbauer, Експеримент Косово: повратак колонијализма, ИП „Албатрос плус“, Београд, 2009, стр. 118.

¹² Збигњев Бжежински, Друга шанса Америке: три председника и криза америчке суперсиле, ЈП „Службени гласник“ и Универзитет у Београду-Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 56.

¹³ Влада СР Југославије, Прелиминарна процена жртава, разарања и штета насталих агресијом НАТО, документ у часопису „Међународна политика“, бр. 1082-83, јул-август 1999, стр. И.

¹⁴ Влада СР Југославије, Меморандум о спровођењу Резолуције Савета безбедности УН 1244/1999, документ у часопису „Међународна политика“, бр. 1082-83, јул-август 1999, стр. XX.

¹⁵ Меморандум Владе СР Југославије о спровођењу Резолуције Савета безбедности УН 1244/1999, документ у часопису „Међународна политика“, бр. 1085-86, октобар-новембар 1999, стр. ХИИИ.

300.000 Арбанаса из Албаније и БЈР Македоније насилно је упало на Косово и Метохију и узурпирало српске куће, имања и станове и друге јавне и државне објекте.

Војне снаге НАТО-а су под невиђеном војном принудом и ултиматумом против Србије формално стављене под мандат Савета безбедности Уједињених нација и преименоване у „међународне војне безбедносне снаге“ под именом КФОР (*Kosovo Force*) и распоређене на Косову и Метохији, претворивши се у савезника шиптарских терориста и сепаратиста и у окупациону силу и казнену експедицију против српског и другог неалбанског становништва и војно обезбеђење насилне и противправне сецесије. Тако је КФОР омогућио шиптарским сепаратистима и терористима да изврше етничко чишћење и геноцид над српским народом на Косову и Метохији са крајњим циљем да се створи етнички чисто и независно Косово и Метохија и припоји „Великој Албанији“. Дакле, војне снаге КФОР-а (састављене углавном од припадника оружаних снага чланица НАТО које су извршиле агресију против Србије 1999) и цивилне мисије УНМИК-а (састављене углавном од цивилних лица и полицајаца из истих држава) уопште нису извршиле и неће да изврше своје задатке и обавезе утврђене Резолуцијом Савета безбедности УН 1244/1999, већ најгрубље крше наведену Резолуцију и Повељу УН и све међународноправне норме и сопствену унутрашњу регулативу, као и принудне прописе државе Србије. КФОР и УНМИК (који је децембра 2008. године знатно смањен и замењен мисијом Европске уније – ЕУЛЕКС) стварно делују као налогодавци и савезници шиптарских терористичких организација, које стално предузимају многобројне терористичке акције масовног прогона и крвавог етничког чишћења српског народа, убиства српских грађана, уништавања преко 200 српских културно-историјских и верских објеката, од којих су многи под заштитом УНЕСКО-а, рушења неколико десетина хиљада српских кућа и станова, насилног отимања српске приватне и државне имовине и спровођења нелегалног и нелегитимног пројекта „независног Косова“. Такво брутално насиље шиптарских терориста настављено је и током 2000. године, када је протерано 11.115 Срба, а затим је опет ескалирало мартовским погромом и етничким чишћењем 17/18. марта 2004. године када је убијено око стотину и протерано око 4.500 од преосталих Срба и уништено 150 верских објеката и разрушено неколико хиљада српских кућа, а такво насиље траје и даље.¹⁶

¹⁶ Опширније видети: Координациони центар за Косово и Метохију, Извештај о терористичким нападима над Србима и другим неалбанцима на подручју Косова и Метохије од 10. 06. 1999. до 31. 12. 2006. године, документ у часопису „Нова српска политичка мисао“, vol XIV (2007), по. 1–2, стр. 359 до 382; Меморандум Владе СР Југославије о спровођењу Резолуције Савета безбедности УН 1244/99 и Анекс меморандума – Преглед терористичких напада и злодела на Косову и Метохију, у листу „Политика“ бр. 31088, Београд, 15.05.2000. године, стр. 17–19, и др.

Такође, вишегодишња политика силе и насиља коју примењују водеће западне силе како би правним и физичким насиљем наметнуле независност Косова и Метохије (супротно Резолуцији 1244 Савета безбедности УН, Повељи Уједињених нација и других норми међународног правна и супротно Уставу Републике Србије) и њихово незаконито признање нелегално и нелегитимно самопроглашеног „независног“ Косова (дана 17. фебруара 2008), представља најгрубљи наставак својеврсне агресије против Србије ради њеног комадања и стварања квислиншке лажне НАТО-државе на Косову и Метохији. Познато је да су властодршци водећих западних сила обећали својим штићеницима шиптарским терористима „независност“ Косова много пре и током и после оружане агресије НАТО-а против СР Југославије и Србије 1999. године, извршене због њихових геостратешких и геополитичких интереса и стварања војних база на Косову и Метохији за контролу простора Руске Федерације и Средњег истока. САД и Европска унија, као апсолутни господари „косметске кризе“, потпуно су се ставили на страну шиптарских сепаратиста и терориста и стварно онемогућили и спречили постизање компромисног решења у виду суштинске аутономије у оквиру Србије, упорно заговарајући насилно и наметнуто решење о „независности“ Косова и Метохије, и то изван међународноправног поретка и система Уједињених нација, апсолутно неосновано тврдећи да то представља „јединствен случај који неће утицати на друге сличне случајеве сепаратистичких захтева националних мањина за отцепљењем делова територије суверених и међународно признатих држава“. Треба нагласити да у међународном праву не постоји категорија „јединствен случај“, а национална мањина апсолутно **нема право** на самоопредељење и насилно отцепљење и стварање лажне државе на територији суверене и међународно признате државе. Декларација о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина 47/135 из 1992. године, коју је усвојила Генерална скупштина УН, изричито **зобрањује** мањинама све активности које су уперене против циљева и основних принципа УН, у шта се убраја и суверенитет и територијални интегритет међународно признатих држава. То је изричита међународноправна забрана сецесије, тако да мањине апсолутно **немају право** на самоопредељење и сецесију или на разградњу државе и насилну промену међународно признатих државних граница. Резолуцијама Генералне скупштине УН 51/55 од 10. 12. 1996. године и 53/71 од 4. 1. 1999. године такође је изричито **зобрањено** противуставно и насилно разбијање државе насилном и противправном сецесијом, јер је то супротно међународном праву и угрожава међународни мир и безбедност.

Насилним стварањем и противправним наметањем „независности“ Косова и Метохије, као лажне НАТО државе, и његовим незаконитим признавањем од стране водећих западних сила – господара „косметске кризе“ најгрубље су

прекршене одредбе Повеље УН и свих норми и принципа међународног права, затим одредбе Завршног акта из Хелсинкија из 1975. године, Резолуције СБ УН 1244/99 и Устава Србије, којима је загарантован државни суверенитет и територијални интегритет Србије у међународно признатим границама и суштинска аутономија за Косово и Метохију у саставу Србије, као њеног вековног неутуђивог дела. „Декларацију о независности Косова“ коју је 17. 2. 2008. године донела нелегална и нелегитимна скупина шиптарских сепаратиста и терориста, Скупштина и Влада Републике Србије су својим правоваљаним актима прогласиле за потпуно неуставан, противправан и апсолутно ништав акт без икаквог правног дејства од самог настанка, који је директно супротан међународном и унутрашњем праву и представља најгрубље кршење свих императивних правних норми. Осим тога, треба нагласити да је „саветодавно мишљење“ Међународног суда правде у Хагу, објављено 22. 7. 2010. године, о томе да „Декларација о независности Косова“ тобоже „није супротна међународном праву“ представља најгрубље кршење императивних норми међународног права о изричитој забрани права на самоопредељење и сецесију националних мањина или на разградњу државе и насилну промену међународно признатих државних граница, као и најтежу политизацију и злоупотребу међународног права по диктату групе водећих западних сила. Такво недопустиво политичко „мишљење“ тог међународног суда је противправно и апсолутно ништаво, и представља израз најдубље кризе међународног права и свих моралних норми и добрих обичаја.

О неизазваној и нелегалној и стравичној агресији НАТО против СР Југославије и Србије, о катастрофалним последицама, о почињеним ратним злочинима против српског народа и крвавом етничком чишћењу и геноциду против српског народа говоре многобројни документи и велики број научних и стручних радова иностраних и домаћих аутора, у којима се та агресија НАТО осуђује као нелегална и нелегитимна, брутална и злочиначка и терористичка агресија, са катастрофалним последицама.¹⁷

Значајну групу војних корена и узрока међународних криза представљају и следеће појаве и процеси: **а)** милитаризација појединих држава и група држава, интензивна трка у наоружавању и превелики војни расходи; **б)** нагло ширење постојећих и стварање нових агресивних војних савеза као ратних машина и инструмената за обуздавање противника и контролу савезника, пријатеља,

¹⁷ Опширније видети: НАТО злочини у Југославији, Документа и докази, том I - II, СМИП Београд, 1999; Ханес Хофбауер, Балкански рат – разарање Југославије 1991–1999, „Филип Вишњић“ Београд, 2001; Тим Маршал, „Игра сенки“, Самиздат Б92, Београд, 2002; Момчило Пудар, Америка против себе и света, „Филип Вишњић“, Београд, 2006; Ђорђе Милошевић, Време стида и злочина, Прометеј, Нови Сад, 2006; Констанцо Преве, Етичко бомбардовање, Прометеј, Нови Сад, 2004; Живадин Јовановић, Косовско огледало, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2006; Милован Дрецун, Рат за Косово, Драслер партнер, Београд, 2007; Александар Дугин, Основи геополитике: геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004, итд.

клијент-држава и природних богатстава широм света; **в)** превелико војно присуство и разноврсне војне активности на страним територијама и на океанским просторствима и разни војни притисци и претње; **г)** пролиферација и ширење нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање и средстава за његово преношење; **д)** лажно оптуживање појединих земаља да поседују оружје или да имају пројекте за производњу нуклеарног и другог оружја масовног уништавања и претње агресивним ратом и предузимање оружане агресије ради „разоружавања и свргавања диктаторског режима“ и „успостављања демократије и слободе“. Извори и узроци међународних (политичких, војних) криза широм света јесу и интернационализација војног насиља и појачани војни интервенционизам једне глобалне суперсиле и групе великих западних сила, војног блока и „коалиција вољних“ широм света, и то једнострано и без мандата Савета безбедности УН, а само изузетно са накнадно изнуђеним мандатом тог органа под доминацијом глобалне суперсиле. Међународна криза може да настане као резултат великих војних маневара групе великих сила или војног блока на границама кризне државе или групе држава, оружане провокације и инцидента, снажних војних претњи и притисака и непосредних припрема за агресивни рат и оружану интервенцију, смишљено исценираних или испровоцираних напада и других перфидних поступака или лажних повода за напад од стране твораца кризе и њихових клијената/штићеника. Она може да настане и због војне или војнопоморске блокаде и затварања међународних мореуза и теснаца, великих међународних река и канала, самовољног проширивања територијалних мора изван међународноправних правила и уговора, као и због нафтног ембарга или смањења испорука нафте и вештачког повећања извозних цена изазваних ратовима у земљама богатим нафтом.

Претходна подела међународних криза

Подела међународних криза у овом раду полази од опште и синтетичке теорије кризе и вишекритеријумске анализе. Врсте међународних криза различите су, сагласно критеријумима и принципима који се при том примењују. Према изворима и узроцима настанка и областима испољавања кризних стања и конфликтних ситуација у светском систему, разликујемо економске, политичке, војне (ратне), идеолошке, професионалне, безбедносне, еколошке, културно-цивилизацијске и друге међународне кризе. Сагласно критеријумима општости и територијалној распрострањености, међународне кризе могу да се поделе на светске (или опште, глобалне), међуконтиненталне и транснационалне, континенталне, регионалне и локалне, односно на опште, посебне и појединачне, а према временском трајању на дугорочне, краткорочне и кризе средњег трајања.

Ако је критеријум класификације начин настанка кризног стања и конфликтне ситуације или сукоба, међународне кризе могу да буду: унапред предвиђене и непредвиђене, односно предвидиве и непредвидиве; изненадне и случајне (или спонтане и неорганизоване) и смишљено планиране и организоване према одређеним моделима и сценаријима; акутне (или динамичне и експлозивне) и латентне (или потиснуте, потенцијалне); насилне и ненасилне и мешовите (или насилно-ненасилне); стихијне (и неконтролисане, хаотичне) и строго контролисане и управљене од главних твораца кризе и арбитра; разрешиве и неразрешиве у датим условима; перманентне и цикличне. Ако су критеријуми поделе интереси, мотиви и циљеви који покрећу творце кризе, разликују се међународне кризе усмерене на: освајање и анексију одређених територија; стицање и прераспodelу колонија и протектората, за ревизију међународних уговора и државних граница, превласти и хегемоније у светским и регионалним оквирима; запоседање и контролу извора нафте и других стратегијских сировина на страним територијама и путева њиховог транспорта и цена и извозних квота; стварање мреже војних база широм света ради контроле светских трговачких путева и поморско-ваздушних комуникација и одржавања опште надмоћности; дестабилизацију и дезинтеграцију неке државе или групе држава и стварања нових клијент-држава и ентитета; свргавање владајућег субјекта и система у некој земљи или групи земаља и наметање марионетских режима и сопственог типа друштвеног уређења, односно на упорно одржавање владајуће гарнитуре и система у кризној држави или групи држава; стварање империје и наметање сопственог система и идеологије и потпуно геополитичко преобликовање света у сопственом интересу, итд.

Међународне кризе су се догађале током целе историје цивилизације, у свим историјским епохама и периодима и у свим друштвено-економским формацијама, а најчешће у 19. и 20. веку и на почетку новог миленијума. Највидније су се манифестовале у многобројним економским, политичким и идеолошким, војним (ратним) и другим кризним стањима и конфликтним ситуацијама и мешовитим сукобима, укључујући нарочито: ратне кризе и међународне ратове (светске, регионалне, локалне, колонијалне, антиколонијалне и народноослободилачке); унутрашње ратове и оружане револуције и контрареволуције, уз иностране војне интервенције и специјални рат; међународне економске, политичке и друге кризе различитог трајања и интензитета; распад и разбијање и нестанак појединих империја (царстава), великих и малих држава и распуштање неких војних савеза и друге међународне кризе. У многобројним случајевима унутрашње кризе у појединим земљама и групама земаља намерно и вештачки су изазване и подстицање споља и изнутра и убрзо интернационализоване, све до унутрашњег оружаног сукоба и међународног рата и иностране војне интервенције на страни антинародних (и антивладних) снага и насилног наметања „решења кризе“ у интересу главних твораца и арбитра кризе и њихових клијената и штићеника.

Битне карактеристике међународне економске кризе

Међународна економска криза свакако је једна од најважнијих врста криза која може да буде узрок и/или последица настанка других врста криза. Подразумева комплексе структуралних криза (енергетска и нафтна, сировинска, валутно-берзанска, монетарно-кредитна, финансијска, хипотекарна, прехранбена, дужничка, еколошка и сл.) уско повезаних са факторима цикличног кретања светске привреде, монетарним и финансијским поремећајима, инфлацијом и дефицитима платног биланса, продубљивањем економског и технолошког јаза између групе најразвијенијих капиталистичких земаља и неразвијених земаља или земаља у развоју. Таква криза је својеврстан вид сукоба и борбе најразвијенијих капиталистичких земаља и њихових транснационалних корпорација, у сарадњи са међународним финансијским и трговинским институцијама и другим учесницима, ради очувања и проширивања постојећих привилегија у светским и националним оквирима и стицања глобалне економске и технолошке доминације и хегемоније. Одвија се путем нееквивалентне размене између групе најразвијенијих земаља и земаља у развоју и неоконијалне експлоатације неразвијених земаља, доминације и притисака транснационалних корпорација и мегакапитала уопште, појачаног протекционизма и интервенционизма у међународној трговини и грубог кршења норми мултилатералног трговинског система, подстицањем инфлације и хиперинфлације и монетарно-финансијских криза у континенталним и трансконтиненталним оквирима на подручју земаља у развоју, „извозом“ криза и пребацивањем терета кризе на земље у развоју и другим методима и средствима.

Карактеристике међународне светске економске кризе су бројне и разноврсне, јер она обухвата различите подврсте криза у области међународних економских односа. Овде спадају нарочито: општа криза хиперпродукције, криза супконзума, финансијска, монетарна, доларска, валутна, берзанска, трговинска, привредна, аграрна, прехранбена, енергетска, нафтна, сировинска, индустријска, криза светског тржишта, криза расподеле, криза међународне поделе рада, светска криза незапослености, криза дугова и слично. Следствено томе, битне карактеристике међународне светске економске кризе јесу и: **1)** смањење стопе привредног раста и пад производње и инвестиција, а понекад и хиперпродукција и отежан пласман и пад потрошње и животног стандарда становништва; **2)** повећање незапослености и пад реалних прихода становништва и повећање трошкова живота; **3)** пад профитне стопе, хиперпродукција и централизација и концентрација капитала и стварање олигопола; **4)** монетарно-кредитна криза, слом кредитног система и превелика задуженост становништва и привреде; **5)** смањење обима међународне трговине, заоштравање конкурентске борбе, јачање про-

тексионизма и појава економског и трговинског ратовања; **6)** многобројни берзански сломови и финансијски скандали и спекулације; **7)** банкротство бројних индустријских и других предузећа и банака; **8)** фузија транснационалних корпорација у гигантске мегакорпорације и стварање олигопола; **9)** повећање инфлације, снажни монетарно-финансијски и берзански поремећаји и дефицити платних биланса и слично. Значајне карактеристике међународне економске кризе јесу и прекомерно јачање и доминација транснационалних корпорација и заостравање сукоба мегакорпорација са националним економијама у земљама где имају своје филијале, повећање презадужености и финансијске нестабилности и платнобилансних неравнотежа у земљама у развоју и пад националног богатства тих земаља, појачана неравномерност економског развоја појединих светских региона и земаља у развоју и заостравање међународних економских односа. Међународна економска криза изазива велике економске штете и крупне поремећаје у светској привреди и у међународним економским односима, заострава су-парништво између најразвијенијих земаља, драматично погоршава односе размене између тих земаља и земаља у развоју, подстиче „бекство“ (или одлив) капитала и других врста богатства из земаља у развоју у најразвијеније земље и „одлив мозгова“ (или одлазак стручњака) у те земље. Такође, она изазива кризе и сукобе и друге економско-политичке потресе у појединим светским регионима и земљама у развоју и омогућава наметање маринетских режима у њима – који раде по захтевима својих господара и распродају привреду и природна богатства у бесцење и мазохистички руше сопствену државу ради опстанка на власти.

Главне одлике међународне политичке кризе

Међународна политичка криза означава врхунац напетости, скуп дубоких поремећаја и радикалних промена у светском систему и поретку, мноштво мешовитих опасних сукоба и интеракција непријатељства између сукобљених страна и арбитра кризе, и средство политике силе и доминације. Опште и битне карактеристике међународне политичке (и геополитичке) кризе јесу: **1)** учестала примена свих облика и метода политике силе и хегемонизма, неоимперијализма и интервенционизма у међународним односима од стране глобалне суперсиле и њених савезника; **2)** инструментализација Уједињених нација и других међународних организација и институција за потребе геополитичких и економских интереса глобалне суперсиле и групе великих сила; **3)** грубо кршење, ревизија и негација међународног права, моралних правила и добрих обичаја, наметање и примена „закона силе“, „права јачег“, „права на интервенцију“ и метода кажњавања и одмазде; **4)** слом свих универзалних и заједничких вредности, нестанак

равнотеже снага и незаконито наметање разних међународних политичких и других санкција са геноцидним карактером; 5) борба за општу превласт или глобалну доминацију и геополитичко преуређење света и погоршање међународног положаја малих и слабих држава изложених међународном насиљу разне врсте.

У битне карактеристике међународних политичких криза такође спадају: нагло заостравање односа између сукобљених страна и арбитра кризе и других актера; радикална промена односа снага у међународном светском систему и борба за доминацију или пак за поновно успостављање равнотеже снага; ширење система савезништва и клијентелизма; лавирање и маневрисање између мира и рата и геополитичке игре и нагодбе великих сила и пактова на туђ рачун; „политичке и геополитичке трговине“ туђим територијама и природним богатствима или судбинама појединих народа, држава и група држава; примена „права силе“ и начела „циљ оправдава средства“ и интензивирање процеса дезинтеграција, а само изузетно појава процеса интеграција у међународним оквирима. Значајне одлике међународне политичке кризе такође представљају примена принципа „подели, завади и владај“ (*divide et impera*) и међунационалних и верских сукоба за обрачун са владом, системом и поретком и наметање марионетског режима или за разбијање појединих држава или група држава и стварање на њиховим рушевинама мноштва малих и слабих клијент-држава, те перфидно уситњавање појединих нација и држава и стварање и наметање вештачких псеудонација и квазидржава и ентитета. У ту групу обележја међународне политичке кризе спадају нарочито: стварање и организовање, помагање и ангажовање сецесионистичких покрета, сепаратистичких и сепаратистичко-терористичких организација и субверзивних покрета ради рушења и комадања појединих држава или група држава и промене државних граница; територијализација и политизација и интернационализација мањинске заштите или мањинских права и наметање незаконитих „решења“ кризе која воде цепању државе и отцепљењу делова државне територије и њихово незаконито припајање суседној држави или групацији држава или пак самопроглашавање независности и једнострано противправно дипломатско признање незаконито отцепљених ентитета (делова) за независне лажне државе. Међународну политичку кризу карактеришу и изазивање, организовање и помагање револуција и контрареволуција, државних и војно-државних удара и пучева и масовних рушилачких акција индоктринираних маса народа и лажних избора и других преврата ради свргавања власти, система и поретка у појединим државама и групама држава и наметање марионетских режима и сопственог типа друштвеног уређења или наметања међународних протектората или пак ради комадања тих држава. Међународне кризе између суперсила у периоду биполаризма испољавале су се, поред осталог, и у виду грубог кршења ранијих договора о понашању у подели интересних сфера у „Трећем свету“, кршења уговорних обавеза на плану нуклеарностратегиј-

ских и међублоковских политичких односа, нуклеарних претњи и ракетно-нуклеарних криза (кубанска ракетна криза) и слично.

Посебну групу обележја тих криза представљају политички и дипломатски притисци и претње, диктати и ултиматуми, психолошко-пропагандно и медијско ратовање и сатанизација противника/непријатеља, подстицање унутрашњих криза и сукоба различитог интензитета и њихова интернационализација, снажна идеолошка индоктринација елита и псеудоелита и горњих слојева становништва и психотронски и неокортикални рат против кризне државе и групе држава. Телевизија, интернет, мобилна сателитска телефонија, кабловска сателитска телевизија и други масмедији постају идеолошко-политичко специјално оружје или идеолошки софистицирани инжењеринг за сламање политичке (и државне, националне, страначке) идеологије и промену система вредности и менталитета, менталну манипулацију и брисање „душе“ народа и националног и духовног идентитета у кризној држави и групи држава и за наметање сопствене идеологије, вредносног система и типа друштвеног уређења, кроз тзв. „извоз демократије, људских права и слобода“. Међународна политичка криза може да буде предворје или увод у међународну војну (и ратну) кризу, и саставни део и последица међународног рата и другог оружаног сукоба.

Основна обележја међународне војне (и ратне) кризе

Међународна војна (и ратна) криза својеврстан је супститут или сурогат међународног рата, наставак међународне економско-политичке кризе војним средствима и њихов саставни део, предворје или прва фаза међународног рата и битан садржај ратног стања. То је претња миру и безбедности, највећи војно-политички и ратни ризик и најдрастичнији тип међународне (међудржавне, међублоковске, унутарблоковске и сл.) кризе, која може да избије изненадно и нагло или, пак, претварањем међународне (па чак и унутрашње, државне и националне) кризе у међународну ратну кризу и ратни сукоб. Главне правце и токове међународне војне кризе одређују закон односа снага и моћи, односно сопствена моћ творца кризе и моћ противника, обострани савезници и карактер народа и влада сукобљених страна, као и међународни услови и околности у којима се криза одвија, затим закон акције и реакције, закон спојених судова и закон вероватноће.

Међународна војна криза подразумева: операције специјалних снага или специјалне операције различите од рата; разне врсте војних интервенција; расприивање унутрашњих оружаных и других конфликта (герилско ратовање, грађански рат, револуција и контрареволуција, оружана побуна, устанак, масовни сепаратистички тероризам, грађанске борбе и сл.) и њихову интер-

национализацију путем спољних војних интервенција и агресије; субверзивне и друге подривачке активности уз помоћ иностраних фактора; специјално ратовање и међународни тероризам; интензивне војнообавештајне и војнопсихолошке операције и дејства, као и друге војно-политичке и ратне догађаје. Исто тако, она обухвата све акте непосредне и посредне оружане агресије, затим економски вид агресије (економско и трговинско ратовање, економска блокада, ембарго, економске санкције и сл.), идеолошки вид агресије (непријатељска и ратноухшачка пропаганда, индоктринација и пропаганда у прилог националне мржње и сатанизације противника) и медијско ратовање (медијске манипулације, пласирање лажи и дезинформација о противнику, режирање сукоба у циљу провокације противника, креирање „независних“ медија у земљи противника и сл.), разне тајне операције, као и обавештајно и електронско и информационо и информатичко ратовање и друго.

Међународна војна (и ратна) криза је најдрастичнији инструмент политике насиља и хегемонизма, где вишеструко надмоћнија страна, као творац кризе и арбитар, настоји да претњом силом и употребом силе оствари своје хегемонистичке интересе и циљеве на штету слабије стране у наметнутом асиметричном сукобу. Неке велике силе и војни савези и коалиције су путем међународних војних (и ратних) криза успевали да остваре своје хегемонистичке и експанзионистичке интересе и циљеве, да сопствене трошкове војних криза и ратова превале на савезнике и саучеснике и коалиционе партнере, да агресивне ратове против малих и слабих држава претворе у комерцијални бизнис и профитабилну делатност, те да кажњавањем и разарањем непослушних држава застраше остале земље и изнуде њихову послушност и наметну „нове поретке“ или бар наметну „нова правила игре“ супротна међународном праву и моралним нормама. Битни принципи који се примењују приликом изазивања и одвијања међународне војне кризе јесу: изненађење, одређивање циља, активност и иницијатива, одређивање тежишта, економија снага, стицање војне надмоћности, наметање своје воље и начина војних/ратних дејстава, „циљ оправдава средства“ и „завади па владај“ и др. Они се међусобно комбинују и допуњују и усклађују сагласно токовима кризе и укупним међународним односима и околностима.

Глобална криза савременог светског система

Глобална криза савременог светског система јесте нови историјски тип свеопште и сведимензионалне кризе у свим областима међународног живота, која представља једну од највећих светских криза у историји цивилизације. То је хронична и акутна, општа и свеобухватна, тотална и дуготрајна динамична светска криза епохалног преласка из хладноратовског биполарног међународног светског система „*Pax Americana et Pax Sovietica*“ у нови

униполарни систем „*Pax Americana*“. Сједињене Америчке Државе иступају као доминантна комплетна суперсила, творац и војна окосница униполарног светског система, арбитар у свим светским кризама, и војно присутне са преко 250.000 војника у 150 земаља широм планете (са преко 800 војних база у њима)¹⁸ и на океанским просторима са 11 ратних флота и у свемиру и превеликим војним издацима већим од свих земаља узетих заједно. Глобална криза савременог светског униполарног система је синтеза и укупност свих типова или врста криза (економска, политичка, геополитичка и геостратегијска, војна, идеолошка, културно-цивилизацијска, еколошка, медијска, информативна и информатичка, морална и духовна, друштвена, социјална, демографска и сл.), чију суштину представљају свеопшта криза и слом система колективне безбедности Уједињених нација и система међународних институција и противречни процеси свеопште неолибералне глобализације, позападњачења и „вестернизације“, унификације и универзализације света и стварање светског друштва и светске државе под доминацијом једне глобалне суперсиле као апсолутног светског хегемона.

Светска криза савременог униполарног међународног система резултат је нестанка равнотеже војних снага и ишчезавања биполаризма, распада и самораспуштања Совјетског Савеза, као друге светске војне суперсиле, распуштања њиховог Варшавског уговора и Савета за узајамну економску помоћ, рушења Берлинског зида и уједињења Немачке, проширивања НАТО на Исток до граница Руске Федерације и њено војно опкољавање и геополитичко обуздавање и других најдрастичнијих геополитичких и осталих промена у светском систему у корист групе евроатлантских сила предвођених Сједињеним Америчким Државама. Она је израз интереса и потребе, политичке воље и одлучне намере америчке администрације, садржаних у званичним и јавно објављеним документима, да господари светом и да трајно учврсти и максимално прошири и насилно наметне нови униполарни међународни систем заснован на америчкој војној, политичкој, дипломатској, технолошкој, економској, културно-језичкој, информационој и медијско-пропагандној надмоћности и глобалној доминацији, на самопрокламованом светском лидерству и на америчким вредностима, политичком систему, идеологији и начину живота, као универзалним и општеобавезним обрасцима и моделима за све земље и народе. У тим документима се констатује да је главни циљ САД: спречити било коју другу велику силу да угрози хегемонистички положај Сједињених Држава као једине глобалне суперсиле.¹⁹

¹⁸ Херфрид Минклер, *Империје: логика владавине светом - од старог Рима до Сједињених Држава*, ИП „Албатрос плус“ и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009, стр. 200

¹⁹ Опширније видети: The White House, *The National Security Strategy of the United States of America*, September 2002 and March 2006; U.S. DoD. *Defense Planning Guidance*, Washington, D.C., 1992; “The New York Times”, March 10th 1992, p. A-12; *National Military Strategy of the United States of America*, 2004, Joint Chiefs of Staff, *Armed Forces of the United States of America*, 2004; U.S. DoD., *The National Defense Strategy of the United States of America*, June 2008; etc.

У вези с тим, један од најпознатијих америчких аутора Хенри Кисинџер каже: „Трећи пут у овом веку, Америка је објавила своју намеру да на основу властитих вредности изгради нови светски поредак“. Америка је, такође, како се чинило, по трећи пут стекла доминантан положај на међународној сцени. Вилсон је 1918. на Конференцији мира у Паризу бацио у засенак остале учеснике, пошто су представници савезничких земаља сувише зависили од Америке да би могли да инсистирају на својим слутњама. Крајем Другог светског рата Рузвелт и Труман су, наизглед, били у ситуацији да чистав свет устроје по узору на Америку.

Крај хладног рата навео је Америку на још веће искушење да међународно окружење преуреди према властитом обрасцу. Вилсона је ограничавао амерички изолационизам, а Труман се сударио са совјетским експанзионизмом. По окончању хладног рата Сједињене Државе су остале једина суперсила способна да интервенише у било којем делу света.²⁰ Америка је у XX веку успоставила нови светски поредак готово искључиво на властитим вредностима, каже Кисинџер. Тај нови светски поредак не заснива се на легитимитету и равнотежи, заједничким вредностима и промишљеној међународној политици и дипломатији која се стара о равнотежи снага и избегавању криза и ратова, него првенствено на америчкој глобалној хегемонији и наметању америчких вредности и арбитражу у споровима и кризама у улози светског полицајца, што све доводи до пренапрезања и исцрпљивања Америке и изазива анимозитете против америчке администрације.

Битна и суштинска карактеристика светске кризе савременог униполарног система јесте и претварање свих наднационалних међународних организација и институција у инструменте глобалне централизације и унификације, контроле и надзора над целим светом у рукама једне лидерске суперсиле као светског хегемона и господара света. Односно, инструменти глобалне централизације и надзора у новом униполарном „америчком глобалном систему“ постале су све међународне организације из оквира Уједињених нација, војни савези и споразуми, и цео низ међународних организација и институција у области банкарства и финансија, производње и трговине, услуга, мас-медија и телекомуникација, идеолошких апарата, па чак и разне тајне организације и тајна друштва и многобројне међународне „невладине“ организације и фондације, субверзивни и други покрети и субјекти, који се налазе у кризном стању и конфликтним и међузависним односима.

Познати амерички аутор Збигњев Бжежински сматра да је садашња постбиполарна америчка глобална хегемонија нови тип опште хегемоније на војном, економском, технолошком и културно-језичком плану, тако да комбинација „сва четири ова атрибута чини Америку једином свеобухват-

²⁰ Henri Kissindžer, *Diplomatija 2*, VERZALpress, Beograd, 1999, str. 716. Видети такође: Henri Kissindžer, *Da li je Americi potrebna spoljna politika: u susret diplomatiji XXI veka*, BMG, Beograd, 2003.

ном глобалном силом“, а нови међународни систем је у ствари „амерички глобални систем“, у којем је за Америку главна геополитичка награда управо цела Евроазија. Америчка глобална хегемонија и амерички глобални систем ослања се на технику кооптирања поражених ривала (Немачке и Јапана, а касније и Русије) у далеко већем обиму него што су то радили пређашњи империјални системи, затим на снажан посредан утицај на зависне иностране елите, на ширење и доминацију америчке глобалне комуникације и масовну културу, на снажну војну силу и наметање и имитацију америчких вредности и начина живота, те на веома развијен систем војно-политичких савеза и коалиција које обухватају готово читаву планету.

Према Бжежинском, битни делови и облици новог међународног поретка и „америчког глобалног система“ јесу: Северноатлантски пакт (и његово ширење на Исток), Америчко-јапански пакт и други војни и безбедносни савези и коалиције под руководством САД; међународне регионалне економске интеграције и групације (Европска унија, Азијско-пацифички економско кооперациони форум АПЕК, Североамерички савез са слободну трговину НАФТА и сл.) у којима је Америка кључни учесник или лидер; глобална мрежа специјализованих глобалних организација и институција – Светска банка, Међународни монетарни фонд, Светска трговинска организација и сл., које су под потпуном америчком доминацијом; Западна хемисфера у којој је америчка хегемонија апсолутна и неограничена; Савет безбедности Уједињених нација (и светска организација у целини) у којем доминира САД и „глобалне конституционалне и судске структуре (полазећи од светског суда до специјалних трибунала који суде ратне злочине у Босни)“ и друго, а да је Западна Европа амерички војни протекторат.²¹

Савремени униполарни светски систем је много нестабилнији и небезбеднији, неслободнији и незаштићенији од претходног биполарног система и представља један од главних извора и узрочника многобројних међународних криза и ратова и других сукоба и њихову битну одредницу. Светски систем униполарности јесте, у ствари, систем свеопште америчке хегемоније и много је опаснији и ризичнији од система равнотеже снага, јер више нема противтеже и одвраћања и ограничавања офанзивног деловања једне глобалне суперсиле као хегемона. Униполарност је управо нови светски неред и хаос, рушење и негација међународног права и система Уједињених нација, промотор и генератор „права на интервенцију“ и „права на превентивни рат“, и извориште и узрочник многобројних међународних криза и ратова у постбиполарној ери. Заступа се и у пракси примењује концепција „новог интервенционизма“ и „новог милитаристичког хуманизма“ (*Ulrich Beck*),

²¹ Збигњев Бжежински, Велика шаховска табла, ИИ издање, ЦИД Подгорица–РОМАНОВ Бања Лука, 2001, стр. 30-32. Видети такође: Збигниев Брезински, Амерички избор: глобална доминација или глобално вођство, Политичка култура, Загреб – ЦИД Подгорица, 2004.

превентивних ратова, „хуманистичких војних интервенција“ и „хуманитарних ратова“ широм света, према којој трансатлантске силе на челу са САД „ослобођене окова Хладног рата и старомодних ограничења светског поретка“ могу слободно и неометано „да се посвете са пуном снагом мисији одржавања људских права и доношења правде и слободе народима који пате широм света, силом ако је то неопходно“.²²

Међународне војне (и ратне) кризе, односно оружане интервенције и нападачки ратови и други акти агресије против појединих малих и средњих земаља, који су противправни и нелегални према међународном праву, покушавају да се оправдају државним лажима, манипулацијама и перфидним изговорима о „заштити људских и мањинских права“ и „хуманитарној интервенцији“, о „спречавању и решавању хуманитарних катастрофа“, о потреби „успостављања и ширења демократије и слободе и тржишне привреде“, о потреби кажњавања „непослушних земаља“ и свргавања „неподобних“ или „опаких режима“, о потреби превентивног рата против „отпадничких“ или „неваљалих“ земаља које „развијају или поседују оружје за масовно уништавање и свргавања њихових режима и хуманитарној окупацији“, о потреби „глобалног рата против међународног тероризма“ и другим измишљеним разлозима, док се стварни економски и геополитички или геостратегијски интереси и циљеви нападача упорно прикривају. Најчешће се такви нападачки ратови, масовна бомбардовања, иностране војне интервенције и други акти агресије широм света против малих и слабих земаља предузимају једнострано и илегално и без мандата Савета безбедности УН, а затим накнадно, ултиматумом и противправно, покушавају да се фактички легализују изнуђеним одобрењем тог органа светске организације под руководством Сједињених Америчких Држава, јер је систем колективне безбедности Уједињених нација потпуно поништен и обесмишљен, суверенитет малих и слабих држава је фактички поништен, док је суверенитет средњих држава знатно ограничен; систем је потпуно неуравнотежен и нестабилан и захваћен општом кризом.²³

Глобална криза савременог униполарног светског система такође обухвата бројне кризе свих врста идеологија, система вредности и политичко-економских система широм планете, као и демографске и еколошке кризе великих размера. Међу тим кризама свакако је најзначајнија општа криза и

²² Ноам Чомски, Нови милитаристички хуманизам – Лекције Косова, „Филип Вишњић“, Београд, 2000, стр. 10.

²³ Видети опширније: Uli Kremer, *Novi NATO-novi ratovi?*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2000; Mišel Kolon, *Monopol NATO u osvajanju sveta*, VERZALpress, Beograd, 2000; NATO Summit: Washington Summit Communiqué-An Alliance for the 21st Century, April 23/24 1999; NATO Doctrine for Peace Support Operations 1999; U.S. DoD, *National Military Strategic Plan – War on Terrorism*, 2006; U.S. DoD, *National Strategy for Combating Terrorism*, 2003; Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, „Савремена администрација“, Београд, 2003, стр. 11–16; Emil Vlajki, *Demonizacija Srba*, II dopunjeno izdanje, „Vesti“ Beograd i „NIDDA“ Bad Vilbel, 2002.

слом идеологије и праксе европског социјализма, свргавање социјалистичких система у некадашњим социјалистичким земљама централне, источне и југоисточне Европе и криза њиховог прелазног периода („транзиција“) из реалног социјализма у неолиберални капитализам према западним моделима и пљачкашка приватизација, распад и самораспуштање Совјетског Савеза – што представља највећу геополитичку катастрофу у историји, насилно сецесионистичко комадање претходне СФРЈ, и неизазвана и злочиначка НАТО агресија против СР Југославије (а првенствено Србије) и окупација Косова и Метохије са одлучном намером отимања и насилног и противправног отцепљења те колевке српства и стварања друге албанске државе на вековној српској територији или стварање „Велике Албаније“.²⁴

Криза међународног права и система је веома тешка, предуго траје и стално се погоршава, што значи слабљење и угрожавање темеља светског система и поретка. Међународно право се разним недопустивим преседанима, двоструким стандардима, произвољним тумачењима и на друге начине флагрантно крши, ревидира, политизује и претвара у инструмент спољне политике групе великих сила, тако да постоји дубок раскорак између норми и стварности. То значи да нема правне стабилности и сигурности држава, да је мала ефикасност међународних организација и институција и органа у остваривању међународног права, да постоје многобројне појаве грубог кршења и непоштовања и злоупотребе међународног права које су достигле степен деградације светског система и саме вредности међународног права. Заговара се теорија и пракса о ограниченом суверенитету или о превазиђености суверенитета националних држава, и то првенствено малих и слабих држава које располажу великим природним ресурсима и имају значајан геополитички и геостратешки положај. У пракси се примењује и ревизионистичка теорија о „праву мешања и интервенције“ у унутрашњу и спољну политику страних држава под лажним изговором „заштите људских и мањинских права“, „ширења демократије“ или „повратка демократије“, „стварања отворене тржишне привреде“, пружања „хуманитарне помоћи“ и „спречавања хуманитарне катастрофе“ и сл. Проглашава се обавеза појединих, првенствено малих и слабих држава да преуреде свој уставни поредак и модификују унутрашњи правни систем сагласно диктату групе великих сила. Начело поштовања људских и мањинских права понекад се противправно уздиже изнад опште-прихваћеног и обавезујућег принципа суверенитета држава и очувања њиховог територијалног интегритета, што у пракси доводи до сецесионистичких оружаних побуна и масовних сепарати-

²⁴ Опширније видети: Hanes Hofbauer, *Proširenje EU na Istok – od Drang nach Osten do integracije periferije u EU*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2004; Majkl Mandelbaum, *Ideje koje su osvojile svet – mir, demokratija i slobodna tržišta u 21. veku*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2004; Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize (1990–2000)*, II, IGAM, Beograd, 2003; Александар Александрович Зиновјев, *Слом руског комунизма*, БИГЗ Publishing, Београд, 2003; итд.

стичко-терористичких акција и грађанског рата, а све то изазива међународне кризе. Злоупотреба тог права иде чак дотле да служи као лажни изговор за разарање појединих држава изнутра и споља – подршком и подстицањем националног сецесионизма, регионалног и верског сепаратизма и сепаратистичког тероризма неких националних мањина и конфесионалних група и претњама оружаном агресијом против угрожене државе и извођењем таквих неизазваних спољних агресија.

Карактеристични су, такође, и укидање „државе благодања“ и социјалне правде у развијеним западним земљама и увођење неолибералног и монетаристичког капитализма, напуштање идеологије и програма „демократског социјализма“ од стране Социјалистичке интернационале (као продукта и инструмента новог светског поретка) и њених чланица и прихватање и наметање идеологије неолиберализма и глобализма. Значајна је и својеврсна промена идеолошке, политичко-друштвене и класне свести и менталитета радних маса у тим земљама, потпуна пасивизација радничке класе и синдиката и заговарање теза о неklasном и неконфликтном друштву. Ишчезла је и појава и покрет социјалистичке оријентације неких земаља у развоју, а њихова потпуна преоријентација ка неолибералном капитализму и глобализму наилази на велике тешкоће и проблеме у пракси. Последица краја хладног рата и нестанка Совјетског Савеза јесте и дубока криза Покрета не-сврстаности, његово распадање и потпуна маргинализација и економско пропадање бројних земаља некадашњег „Трећег света“ потпомогнуто неоколонијалним облицима експлоатације и специфичним облицима неолибералне глобализације наметнуте у интересу групе најразвијенијих капиталистичких земаља. Ипак, савремени свет после дубоке економске кризе 2008. године постепено се креће од униполарности ка мултиполарности, тако да ће свет у блиској будућности бити мултиполаран и полицентричан.

Управљање међународном кризом

Управљање међународном кризом садржи неколико фаза и процеса, и то: пројектовање и планирање, организовање, изазивање и разбуктавање, контролу и регулисање кризе. Подразумева примену одређених типова и врста стратегија (националних, савезничких, коалиционих), као што су: стратегија изазивања и ескалације и интернационализације унутрашње кризе у некој држави или групи држава; стратегија исцрпљивања и изнуравања противника/непријатеља; стратегија разарања и уништења противника/непријатеља; стратегија дестабилизације и свргавања власти, система и поретка и наметање квислиншког режима; комбинована стратегија, која садржи елементе свих осталих стратегија, итд. Управљање кризом подразумева вештачко изазивање и ескалацију кризе, избегавање превеликих ризика за

себе или њихово предупређење и спречавање, као и изналагање процедура и механизма регулисања кризе и заштите сопствених интереса. У пракси се најчешће наступа на неколико паралелних колосека, тако да се међународна криза истовремено изазива и подстиче, распламсава и разбуцтава, „контролише“ и „регулише“ у интересу главних твораца и арбитра кризе, а на штету кризне државе и групе држава.

Регулисање међународнополитичке кризе мирољубивим средствима подразумева следеће процедуре: рано откривање потенцијалних кризних ситуација и сукоба и њихово спречавање; консултације и непосредне преговоре; међународне анкетне комисије и утврђивање чињеничног стања (међународне истраге); међународно посредовање; мирење и добре услуге; међународну арбитражу; међународно судско решавање; прибегавање регионалним телима (установама) или регионалним споразумима; поступак пред Организацијом Уједињених Нација; прилагођавање неке од тих процедура или њихову комбинацију; решавање заједничким договором или, пак, неке друге процедуре и мирна средства по сопственом избору. Примена тих међународноправних процедура или мирољубивих средстава и поступака којима се међународна криза процедурално регулише методом компромиса у оквиру међународног права и посредством међународних организација и органа и тела углавном је регулисана Повельом ОУН, Завршним актом КЕБС-а из 1975. године и другим међународноправним и међународнополитичким актима.²⁵

Наведена мирољубива средства и институционално-правни модел за решавање међународних криза у пракси се најчешће злоупотребљавају и претварају у диктате и ултиматуме једне суперсиле или групе великих сила и војног блока против кризне државе или групе држава ради наметања противправних и неправедних „решења“ кризе на штету кризне државе. Унапред и перфидно смишљена неправедна и противправна „решења“ кризе изван међународног права или без икакве правне основе затим се насилно намећу претњама и притисцима, диктатима и ултиматумима, па и необјављеним ратом светских моћника главних твораца и арбитра кризе против кризне државе ради њеног разарања и уништења и насилног наметања привременог противправног и нелегитимног „решења“ кризе које у наредној фази најчешће прераста у трајно „решење“ на штету државе жртве кризе и нападачког рата.

²⁵ Опширније видети: Повелја Уједињених нација од 26. јуна 1945, чл. 2 тач. 3 и чл. 33–38, у зборнику докумената: Стеван Ђорђевић ет ал., Грађа међународног јавног права, Прва књига, Дневник Нови Сад, 1988. страна 303–304; Декларација УН о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у складу са Повельом УН (од 24. октобра 1970), Исто, стр. 317–320; Декларација УН о јачању међународне безбедности од 1970. Исто, стр. 350–352; Завршни акт Конференције о безбедности и сарадњи у Европи, Хелсинки 1975, у зборнику Документи КЕБС 1975–1995, удружени издавачи, Београд, 1995, стр. 10–16, итд.

Регулисање међународних криза у корист главних твораца и арбитра кризе најчешће обухвата комбиновану примену притисака и ултиматума, нелегитимних и противправних клаузула и неправедних „споразума“, економског и трговинског ратовања, економских санкција, политичких блокада и изолација, психолошко-пропагандног и медијског и неокортикалног ратовања, као и примену ратних дејстава или оружаног насиља. Укратко, међународна криза може да се регулише компромисом или мирним дипломатским, политичко-дипломатским и правним средствима, затим принудним мерама и насилним средствима и „победом“ твораца и арбитра кризе, или комбиновањем дипломатско-политичких и принудних мера и насилних средстава и поступака, и то најчешће у корист главног творца и арбитра кризе и на штету кризне државе или групе држава, а само изузетно и ретко успостављањем ранијег стања и стања *status quo* и нормализацијом односа.

Регулисање појединих међународних криза подведено је под систем колективне безбедности УН, и то применом привремених мера и предузимањем противправних војних принудних мера. Насилно и противправно решавање међународних криза путем принудних војних мера са формалним мандатом Савета безбедности УН, или без тог мандата, у пракси никада није било ни праведно ни продуктивно. Такве противправне принудне војне мере светске организације предузете са формалним мандатом Савета безбедности УН, или са накнадно изноуђеним „одобрењем“ тог органа, претварале су се најчешће у агресије против појединих држава захваћених унутардржавном кризом и имале су катастрофалне последице по земље жртве кризе и наметнутог асиметричног високотехнолошког рата.

Закључак

Савремени униполарни светски систем налази се у постепеном прелазу од униполарности ка мултиполарности, веома је нестабилан и небезбедан, крајње неуравнотежен и неправедан, препун криза и ратова, и налази се у општој или глобалној кризи. У њеном оквиру најдрастичније и најбројније биле су и остале међународне економске, геополитичке, војне и ратне кризе, односно тотални уништавајући високотехнолошки асиметрични ратови глобалне суперсиле и њених савезника или „коалиције вољних“ против малих и слабих држава, у којима потпуна војна и технолошка надмоћност агресора имају одлучујућу улогу и значај, а чије су последице катастрофалне.

Епицентри међународних криза и главна кризна жаришта и у будућности ће се налазити првенствено у неразвијеним земљама, земљама у развоју и у некадашњим социјалистичким земљама које се налазе у процесу „транзиције“ или брзе рестаурације неолибералног капитализма. Оне су суочене са

економском, финансијско-монетарном, социјалном и другим врстама кризе, те великом зависношћу од иностранства и недостатком сопственог капитала и директних страних инвестиција, као и са неповољним спољнотрговинским односима и разним неоколонијалним притисцима најразвијенијих земаља и њихових мегакорпорација, а њихове унутрашње кризе се преливају у суседне и удаљене државе и претварају у међународне кризе.

Међународне кризе избијаће првенствено у светским регионима „виталних интереса“ великих сила и подручјима богатим нафтом, природним гасом, водом, стратешким сировинама и другим природним ресурсима и са важним геополитичким и геостратегијским положајем. Суштина и циљеви твораца тих криза биће борба за запоседање и контролу извора тих природних богатстава и стратешких сировина у страним земљама и надзор над њиховом производњом, ценама и путевима транспорта, затим нуклеарно застрашивање и претња употребом (па чак и употреба) нуклеарног оружја против „пркосних“ и „непослушних“ ненуклеарних малих и средњих држава и група држава које располажу наведеним природним богатствима и стратегијским сировинама и са значајним геополитичким и геостратегијским положајем, реваншизам и насилна промена граница, као и одржавање и јачање светске доминације глобалне суперсиле и сузбијање сваког покушаја за поновно успостављање равнотеже снага. Значајно место имају и одржавање и наметање неолибералног капитализма као владајућег светског система и спречавање доласка на власт антиглобалистичких и социјалистичких снага у било којој земљи, подривање и свргавање социјалистичког система у преосталим социјалистичким земљама, те строга контрола над понашањем и политиком земаља којима се дају зајмови, кредити и помоћ или донације и њихово принуђивање да се потчине наметнутом процесу свеопште глобализације света по јединственом неолибералном моделу.

Литература

1. Иван Клајн и Милан Шипка, Велики речник страних речи и израза, Друго (доштампано) издање, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 670
2. Љубивоје Аџиновић, Наука о међународним односима – Теорије и истраживачки правци, „Научна knjiga“ i Institut za међународну политику i привреду, Београд, 1987.
3. Oran R. Young, The Intermediaries: Third Parties in International Crises, Princeton University Press, 1968.
4. Živorad Kovačević, Међународно преговарање, „Филип Вишњић“ – Дипломатска академија MSP SCG, Београд, 2004.
5. Lucien Poirier, Essais de stratégie théorique, FEDN, Paris, 1982.
6. Ministry of Defence, Whitehall, British Defence Doctrine, London, 1996.

7. Deklaracija o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka od 01. maja 1974. i Program akcije za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka od 1. maja 1974. u zborniku dokumenata: Stevan Đorđević i drugi, Građa međunarodnog javnog prava, prva knjiga, „Dnevnik“, Novi Sad, 1988.

8. Виктор Александрович Кременюк „Кризисная стратегия“ на службе империјализма, Политиздат Украјине, Киев, 1979.

9. Ричард Џ. Кремптон, Балкан после Другог светског рата, СЛЮ, Београд, 2003.

10. Пјер М. Галоа, Крв петролеја Босна – Геополитички есеј, Наш Дом. L'age d'home, Београд, 1997.

11. Hanes Hofbauer, Balkanski rat – razaranje Jugoslavije 1991-1999., „Filip Višnjić“, Београд, 2001.;

12. Ranko Petković, Jugoslavija i svet u postbipolarnoj eri, „Međunarodna politika“ i „Službeni list“, Београд, 1998.

13. Rezolucije SB UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti), Udruženi izdavači, Београд, 1995.

14. Dajana Džonston, Suludi krstaši: Jugoslavija, NATO i obmane Zapada, Izdavački grafički atelje „M“, Београд, 2005.

15. Сергеј Бабурић, Свет империја: територија државе и светски поредак, PRESSING, Београд, 2009, итд.

14. Definicija agresije, čl. 3/b. Razolucija Generalne skupštine UN 3314 (XXIX) od 14. decembra 1974, dokument u zborniku: Stevan Đorđević i drugi, Građa međunarodnog javnog prava, Prva knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988.

15. Hannes Hofbauer, Eksperiment Kosovo: povratak kolonijalizma, IP „Albatros plus“, Београд, 2009, str. 118.

16. Zbignjev Bžežinski, Druga šansa Amerike: tri predsednika i kriza američke supersile, JP „Službeni glasnik“ i Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Београд, 2009, str. 56

17. Vlada SR Jugoslavije, Preliminarna procena žrtava, razaranja i šteta nastalih agresijom NATO, dokument u časopisu „Međunarodna politika“, br. 1082-83, jul-avgust 1999.

15. Vlada SR Jugoslavije, Memorandum o sprovođenju Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1244/1999, dokument u časopisu „Međunarodna politika“, br. 1082-83, jul-avgust 1999.

16. Memorandum Vlade SR Jugoslavije o sprovođenju Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1244/1999, dokument u časopisu „Međunarodna politika“, br. 1085-86, oktobar-novembar 1999.

17. Координациони центар за Косово и Метохију, Извештај о терористичким нападима над Србима и другим неалбанцима на подручју Косова и Ме-

тохије од 10. 06. 1999. до 31. 12. 2006. године, документ у часопису „Нова српска политичка мисао“, vol XIV (2007), No. 1–2.

18. Меморандум Владе СР Југославије о спровођењу Резолуције Савета безбедности УН 1244/99 и Анекс меморандума – Преглед терористичких напада и злочина на Косову и Метохију, у листу „Политика“ бр. 31088, Београд, 15. 05. 2000.

19. NATO zločini u Jugoslaviji, Dokumenta i dokazi, tom I - II, SMIP Beograd, 1999.

20. Tim Maršal, „Igra senki“, Samizdat B92, Beograd, 2002.

21. Momčilo Pudar, Amerika protiv sebe i sveta, „Filip Višnjić“, Beograd, 2006.

22. Ђорђе Милошевић, Време стида и злочина, Прометей, Нови Сад, 2006.

23. Konstanco Preve, Etičko bombardovanje, Prometej, Novi Sad, 2004.

24. Живадин Јовановић, Косовско огледало, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2006.

25. Милован Дреџун, Рат за Косово, Драслер партнер, Београд, 2007.

26. Александар Дугин, Основи геополитике: геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004.

27. Herfrid Minkler, Imperije: logika vladavine svetom - od starog Rima do Sjedinjenih Država, IP „Albatros plus“ i JP „Službeni glasnik“, Beograd, 2009., str. 200.

28. The White House, The National Security Strategy of the United States of America, September 2002 and March 2006.

29. U.S. DoD. Defense Planning Guidance, Washington, D.C., 1992.

30. „The New York Times“, March 10th 1992.

31. National Military Strategy of the United States of America, 2004, Joint Chiefs of Staff, Armed Forces of the United States of America, 2004.

32. U.S. DoD., The National Defense Strategy of the United States of America, June 2008

33. Henri Kisindžer, Diplomacija 2, VERZALpress, Beograd, 1999.

34. Henri Kisindžer, Da li je Americi potrebna spoljna politika: u susret diplomatiji XXI veka, BMG, Beograd, 2003.

35. Zbignjev Bžežinski, Velika šahovska tabla, II izdanje, CID Podgorica–ROMANOV Banja Luka, 2001.

36. Zbigniew Brzezinski, Američki izbor: globalna dominacija ili globalno vođstvo, Politička kultura, Zagreb – CID Podgorica, 2004.

37. Noam Čomski, Novi militaristički humanizam-Lekcije Kosova, „Filip Višnjić“, Beograd, 2000.

38. Uli Kremer, Novi NATO - novi ratovi?, „Filip Višnjić“, Beograd, 2000.

39. Mišel Kolon, Monopol NATO u osvajanju sveta, VERZALpress, Beograd, 2000.

40. NATO Summit: Washington Summit Communiqué-An Alliance for the 21st Century, April 23/24 1999.
41. NATO Doctrine for Peace Support Operations 1999;
42. U.S. DoD, National Military Strategic Plan – War on Terrorism, 2006.
43. U.S. DoD, National Strategy for Combating Terrorism, 2003.
44. Смиља Аврамов, Миленко Крећа, Међународно јавно право, „Савремена администрација“, Београд, 2003.
45. Emil Vlajki, Demonizacija Srba, II dopunjeno izdanje, „Vesti“ Beograd i „NIDDA“ Bad Vilbel, 2002.
46. Hanes Hofbauer, Proširenje EU na Istok – od Drang nach Osten do integracije periferije u EU, „Filip Višnjić“, Beograd, 2004.
47. Majkl Mandelbaum, Ideje koje su osvojile svet – mir, demokratija i slobodna tržišta u 21. veku, „Filip Višnjić“, Beograd, 2004.
48. Jelena Guskova, Istorija jugoslovenske krize (1990-2000), II, IGAM, Beograd, 2003.
49. Александар А. Зиновјев, Слом руског комунизма, БИГЗ Publishing, Београд, 2003.
50. Povelja Ujedinjenih nacija od 26. juna 1945, čl. 2 tač. 3 i čl. 33-38, u zborniku dokumenata: Stevan Đorđević at al., Građa međunarodnog javnog prava, Prva knjiga, Dnevnik Novi Sad, 1988.
51. Deklaracija UN o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom UN (od 24. oktobra 1970.), u zborniku dokumenata: Stevan Đorđević at al., Građa međunarodnog javnog prava, Prva knjiga, Dnevnik Novi Sad, 1988.
52. Deklaracija UN o jačanju međunarodne bezbednosti od 1970., u zborniku dokumenata: Stevan Đorđević et al., Građa međunarodnog javnog prava, Prva knjiga, Dnevnik Novi Sad, 1988.
53. Završni akt Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi, Helsinki 1975., u zborniku Dokumenti KEBS 1975-1995., udruženi izdavači, Beograd, 1995.
54. Aleksandar Fatić, Novi međunarodni odnosi, JP „Službeni list SRJ“, Beograd, 1999.
55. Генадјј Зјуганов, Руска геополитика, „Култура“ Београд, НКПЈ Београд, 1999.
56. Laurence M. Vance, The U.S. Global Empire, Global Research, Ottawa, 2004.
57. Влада Републике Србије, Бела књига „Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији“, Београд, 2003.
58. Thomas Fleming, Fighting the New World Order, www.chroniclesmagazine.org, 2004.

59. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and Remarking of World Order*, Touchstone Books, 1996.
60. Michel Chossudovsky, *War and Globalization*, Global Outlook, 2002.
61. W. Niskanen, *Bombing Serbia Was WRONG*, CATO Institute, 2004.
www.cato.org/pubs/policy_report/v21n5/niskanen.html
62. Н. Чомски, *Шта то (у ствари) хоће Америка?*, Институт за политичке студије, Београд, 1994.
63. Majkl Parenti, *Ubiti naciju – napad na Jugoslaviju*, Medijagraf, Beograd, 2002.
64. Noam Chomsky, *War Crimes and Imperial Fantasies*, The Massachusetts Institute of Technology in Cambridge, 2004.
65. Noam Chomsky, *Hegemonija ili opstanak – američke težnje za globalnom dominacijom*, Naklada LJEVAK, Zagreb, 2004.
66. Carl Boggs, *Masters of War: Militarism and Blowback in the Era of USA Empire*, Routledge, 2003.
67. Emil Vlajki, *Američki teror: o naciji koja nije prestala ratovati od početka svog postojanja*, „Besjeda“&„Ars Libiri“, Banja Luka, 2006.
68. Senka Rima nad Vašingtonom - Pro et contra: izbor tekstova o terorizmu, „Filip Višnjić“, Beograd, 2002.
69. Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до велике Хрватске*, „Гамбит“, Јагодина, 2002.